

LUNDS
UNIVERSITET

Personidentitetsbegrepp i Skandinavien under järnåldern

Från kollektiva till individuella identitetsbegrepp

Författare: Björn Gisbertz

Handledare: Fredrik Ekengren

Kandidatuppsats ARKK04 Arkeologi

Januari 2022

Lunds universitet
Humanistiska och teologiska fakulteterna
Institutionen för arkeologi och antikens historia
LUX, Lunds universitet
Box 192, 221 00 LUND

Abstract

The thesis identifies, via runic inscriptions and historical sources from the period, the first occurrences of personal identity and certificates in Scandinavia. Biometrical sources and cognitive, spatial, and chronological identity candidate groups as well as identity in ownership and artifacts are studied during Scandinavian Iron Age, from the Roman Iron Age (AD 1-375) to the Viking Age (AD 793-1050).

The study concludes that there is an increasing practical need for a unique personality in the transition from local tribal living patterns to regional and continental movements in chieftains and early kingdoms. The first dated names in Scandinavia dates to AD 210-260, possible names like *Swartja*, *Wagnijo* and *Unwod*. The oldest dated name in the runic material might be the name *Hiwi*, found on a fibulæ in Meldorf, Germany.

Titles, names, bynames and names with relation to relatives or geographical origin becomes common during the 9th century. During the 10th century, birth dates, death date and other dates in an individual's life becomes important. The first complete birth date in Scandinavia might be Håkon Sigurdsson Ladejarl, born during the Christmas night AD 935 and the first death date is bishop Unni of Birka who died September 17, AD 936. King Sven Tveskägg (Forkbeard) has the first complete birth and death date in Scandinavia: April 17, 963 – February 3, 1014. During the 8th century, names related to geographical sites start to occur.

The first identified register is the Icelandic *Landnámabók* from 930 and the earliest certificates are the seals, dating back to the 10th century.

Keywords

Iron Age Scandinavia Certificates Identity

Nyckelord

järnålder Skandinavien certifikat identitet

OrcID

Bjorn Gisbertz (<https://orcid.org/0000-0002-9856-6197>)

Kandidatuppsats i arkeologi vid Lunds universitet, 15 hp.Handledare: Fredrik Ekengren. Examinator: Nicolo Dell'Unto. Ventilerad och godkänd den 14 januari 2022. © Björn Gisbertz.

INLEDNING OCH BAKGRUND	3
SYFTE OCH AVGRÄNSNING	4
METOD OCH TEORI	5
DEFINITIONER OCH BEGREPP	6
VAL AV METOD	7
INKLUSIONSKRITERIER OCH URVAL	7
LITTERATURSÖKNING: ARTEFAKTER OCH RUNINSKRIFTIONER	7
LITTERATURSÖKNING: SAMTIDA OCH NÄRA SAMTIDA SKRIFTLIGA KÄLLOR	8
UPPSATSENS DISPOSITION	11
REDOVISNING AV MATERIALET.....	12
ARKEOLOGISKT MATERIAL	13
DE BELLO GALLICO (JULIUS CAESAR) – CA 50 F KR	15
GERMANIA (TACITUS) – 98 E KR	16
WIDSITH – 400–450	16
LAGTEXTERNA – 475–CA 1300.....	17
BEOWULF – CA 520	19
GETICA (JORDANES) – CA 550	19
ANNALES REGNI FRANCORUM (ANNALES LAURISSENSIS MAIORES) – 741–829	19
VITA ANSKARII (RIMBERT) – 826–CA 840.....	20
LANDNÁMABÓK – CA 870	20
RÜSIYYAH (IBN FADLAN) – 921.....	20
POETISKA OCH PROSAISKA EDDAN – 375–1050	21
GESTA HAMMABURGENSIS ECCLESIAE PONTIFICUM (ADAM AV BREMEN) – 610–1060.....	21
GESTA DANORUM (SAXO GRAMMATICUS) – 700–1190.....	22
ANALYS	23
BIOMETRISKA IDENTITETSBEGREPP	23
<i>Tatueringar och hudristning</i>	23
<i>Slipade tändar</i>	24
<i>Hår och frisyr</i>	25
KOGNITIVA IDENTITETSBEGREPP	25
<i>Tilltalsnamn och binamn</i>	25
<i>Släktskap</i>	26
<i>Social grupptillhörighet – vittne, minne och redogörelse</i>	29
KRONOLOGISKA IDENTITETSBEGREPP	33
RUMSLIGA IDENTITETSBEGREPP	35
IDENTITETSBEGREPP I ÄGANDE	35
<i>Märken och bomärken</i>	39
DE ÄLDSTA REGISTREN	39
DE ÄLDSTA CERTIFIKATEN	40
DISKUSSION	41
FÖRHÅLLET MELLAN IDENTITETSBEGREPP OCH SAMHÄLLET'S STORLEK	41
FÖRÄNDRINGEN AV IDENTITETSBEGREPP ÖVER TID UNDER PERIODEN	45
RESULTAT OCH SLUTSATS	48
SAMMANFATTNING	52
FORTSATT FORSKNING INOM OMRÅDET	52
REFERENSER.....	53

Inledning och bakgrund

Denna uppsats är en fortsättning på min kandidatuppsats i historisk arkeologi vid Lunds universitet (Gisbertz, 2020) om identitetsbegrepp, certifikat och register från övergången mellan vikingatid och medeltid fram till modern tid som jag författade 2020. Även min kandidatuppsats i antikens kultur och samhällsliv (Gisbertz, 2021) undersökte identitetsbegrepp, certifikat och register i romerska republiken och kejsardömet och de influenser de har från Egypten och Grekland. Vid övergången mellan vikingatid och medeltid i Skandinavien hade individen inte många fler identitetsbegrepp än tilltalsnamn, binamn och en vag geografisk relation som mer var frågan om stam-klan-hövdingdöme än rikstillhörighet.

Med identitetsbegrepp avses exempelvis ett personnummer, som en och endast individ bär i Sverige. I kombination med landskoden (ISO 3136) för Sverige – SE – kan landskod och personnummer tillsammans unikt identifiera en individen på hela planeten Jorden. Individen kan med hjälp av certifikatet pass, som är giltigt på hela planeten identifiera sig och hävda de rättigheter denne har. Vidare kan uppgifterna användas av myndigheterna för att avkräva individen skyldigheter och utfärda efterlysning om individen inte sköter sina åtaganden. Att förfalska sin identitet genom att modifiera certifikat och register är ett allvarligt brott. Men, hur ser egentligen personidentitetens historia ut? Vad har genom tiderna krävts för att identifiera en individ och vilka motiv har funnits bakom det?

Historiskt sett har rättighetsdimensionen haft störst intresse för hävdande av ägarskap och arv, vilket kräver egendom, lagstiftning och att lagen följs. För den egendomslöse kom personidentiteten som rättighetsbegrepp sent i historien med ett stort undantag, det romerska medborgarsystemet som gjorde skillnad i rättstillämpning beroende på medborgarstatus. Identitetens historia har ofta uppstått ur skyldighetsdimensionen. Redan i Egypten, Grekland fördes individuella personregister för skatteuttag och arbetskraft till staten, för både inrikes och militära uppdrag. Tidigt användes identitetsbegrepp som gränskontroll och kontroll av inrikes resande. Uppsatsen beskriver identitetsbegreppet under järnåldern i Skandinavien, en tid som inleds med konflikter mellan konkurrerande klaner och hövdingdömen i en muntlig tradition som slutar med kristnande, skrivkonst och statsbildning.

Lund den 7 januari 2022

Björn Gisbertz

Syfte och avgränsning

Uppsatsens syfte är att undersöka de tidigaste förekomsterna av förekommande identitetsbegrepp och eventuellt förekommande certifikat och register i Skandinavien under järnåldern i arkeologiskt och historiskt material. Uppsatsen syftar till att undersöka:

- a) Hur den enskilde individen identifierade sig under järnåldern.
- b) Hur den enskilde individen kunde bli identifierad under järnåldern.

Avgränsningen i tid blir således så långt tillbaka i tiden som källorna sträcker sig. Runmaterialet och de första skriftliga källorna sträcker sig tillbaka till 50 f Kr, vilket innebär att uppsatsen huvudsakligen sträcker sig till järnåldersperioderna romersk järnålder (ca 0–375 e Kr), folkvandringstid (375–550), vendeltid (550–800) och vikingatid (800–1050). Avgränsningen blir också till att omfatta de första förekomsterna av identitetsbegrepp och inte samtliga förekomster av identitetsbegrepp i materialet.

Gisbertz (2020) har identifierat de identitetsbegrepp som tillämpas under medeltiden och vilka av dem som förekommer i övergången mellan vikingatid och medeltid. Förekomsten av dessa identitetsbegrepp under järnåldern är ett delsyfte för uppsatsen.

Vidare är ytterligare ett delsyfte för uppsatsen att undersöka de tidigaste förekomsterna av identitetsbegrepp som förekommer i materialet under järnåldern, men som inte längre förekommer i övergången mellan vikingatid och medeltid.

Komplexiteten i antal identitetsbegrepp som krävs för att identifiera en individ unikt beror på storleken på den grupp individen ingår i. I en liten grupp kan man länge klara sig med tilltalsnamn så länge som det är unikt, i en större grupp krävs fler identitetsbegrepp. Förhållandet mellan identitetsbegrepp och gruppstorlek undersöks också i uppsatsen.

Metod och teori

Uppsatsen genomförs i form av en litteraturstudie som går igenom samtida källor och förekomma runristningsmaterial i syfte att undersöka om de identitetsbegrepp som förekommer i övergången mellan vikingatid och medeltid (Gisbertz, 2020) uppstår under järnåldern, vilka andra identitetsbegrepp som förekommer under järnåldern samt undersöka om det finns övergångar mellan identitetsbegreppens förekomst. Gisbertz (2020) har identifierat förekomsten av *tilltalsnamn, binamn, märken och bomärken, skrå, titel och tillhörighet (släktskap och stam), kroppsmärken, edgången, övergångsriten* och *manifestationen* i övergången mellan vikingatid och järnålder.

Förekommande identitetsbegrepp grupperas utifrån de fem typer av identitetsbegrepp som identifierats av Gisbertz (2020, 2021): biometriska, kognitiva, kronologiska, rumsliga och identitet i ägande. Med *biometriska begrepp* avses synliga och mätbara egenskaper på en individs kropp som i kombination kan vara unika eller kraftigt minska antalet kandidater som stämmer in på signalementet i en population. *Kognitiva begrepp* avser sådant som individen och/eller individens omgivning är medvetna om men som inte syns på det yttre. Man ser inte vad någon heter, men man vet själv vad man heter och när man berättat det för andra vet de också det. I en kollektiv identitetsbegreppskontext behöver man separera hur individen uppfattar sig själv och hur individen uppfattas av sin omgivning. Med *kronologiska begrepp* avses tidpunkter som både kan vara en tidsangivelse och en ålder (barn, ungdom, ung, medelålders, äldre) eller relativt någon annan tidpunkt (exempelvis kungens sjunde regeringsår). *Rumsliga begrepp* avses oftast geografiska platser som att man är från, bor i, kommer av eller stammar från. Den sista formen, *identitet i ägande*, ligger nära agentbegreppet, den som är innehavare av ett föremål definieras på ett visst sätt (kronan definierar härskaren, bomärket definierar ägaren och beviset eller diplommet definierar affärsförhållandet).

- a) **Biometriska identitetsbegrepp (typ I)** – egenskaper i och på en individs kropp.
- b) **Kognitiva identitetsbegrepp (typ II)** – kunskap i individens medvetande.
 - a. **Typ IIA:** Hur individen uppfattar sig själv.
 - b. **Typ IIB:** Hur individen uppfattas av andra.
- c) **Kronologiska identitetsbegrepp (typ III)** – tidpunkter i individens liv
- d) **Rumsliga identitetsbegrepp (typ IV)** – platser relaterade till individen.
- e) **Identitetsbegrepp i ägande (typ V)** – föremål och dokument som individen äger.

Genom att gruppera de tidigare identifierade identitetsbegreppen i enlighet med kategoriseringen erhåller vi redan i inledningen av uppsatsen följande matris (tabell 1) och begrepp att vidare undersöka under perioden. De eventuella identitetsbegrepp som tillkommer kategoriseras på motsvarande sätt och kompletteras med en datering, som innebär att den första förekomsten av ett begrepp är särskilt viktigt att identifiera.

Kategori	Identitetsbegrepp
Biometrisk identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • Tillhörighet (släktskap) • Kroppsmärken
Kognitiva identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • Tillhörighet (stam) • Tilltalsnamn och binamn • Skrå, titel och tillhörighet • Edgång • Övergångsrit och manifestation
Kronologiska identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • -
Rumsliga identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • -
Identitetsbegrepp i ägande	<ul style="list-style-type: none"> • Märken och bomärken

Tabell 1. Initiala kategorier och identitetsbegrepp i övergången mellan vikingatid och medeltid från Gisbertz (2020).

Definitioner och begrepp

I uppsatsen tillämpas de definitioner avseende identitetsbegrepp som använts av Gisbertz (2020, 2021) och som sammanfattas enligt följande:

- **Identitetsbegrepp.** De egenskaper och namn som kan definiera en individ.
- **Identitet.** En uppsättning identitetsbegrepp som tillsammans unikt identifierar individ i en definierad population.
- **Autentisering** (identifiering). Den process som innebär att antingen individen identifierar sig (ofta med ett certifikat) eller att någon identifierar individen (ofta genom ett register) unikt.
- **Identitetscertifikat** (Legitimationshandling). Den handling som individen förfogar över med en utvald mängd identitetsbegrepp som unikt identifierar denne. Ett certifikat kan sägas vara en distribuerad del av ett register. Den som upprättar certifikatet är dess utgivare.
- **Identitetsregister.** Förteckning över identitetsbegrepp per individ för en definierad population. De handlingar som andra än individen förfogar över för att kunna identifiera individen. Ett register kan sägas vara en sammanställning av en mängd certifikat.
- **Identitetsbegreppskandidat.** är en kombination av identitetsbegrepp som tillsammans skapar en unik identitet.

Val av metod

Undersökningen görs i form av en litteraturstudie bestående av primärkällor från perioden samt relevant dokumentation inom området. Uppsatsen syftar till att identifiera identitetsbegrepp, certifikat och register och gör inte anspråk på att redogöra för samtliga förekomster i samtliga identifierade källor.

Inklusionskriterier och urval

Källornas behöver innehålla relevanta identitetsbegrepp och även kunna dateras. Med datering avses innehållet i texten, inte själva dokumentets ursprungliga upprättande eller aktuellt dokument. Urvalet av källor dokumenteras i ett särskilt kapitel där det framgår hur bedömningen är gjord av källan. I lämpliga fall dokumenteras även källor som valts bort och motiveringen för det. Samtliga potentiella källor som undersökts redovisas inte eftersom urvalet är en iterativ process. Källorna består av huvudsakligen av tre områden: arkeologiskt material med runristningar (där även runstenar ingår), källor författade utanför Skandinavien som beskriver identitetsbegrepp i Skandinavien samt inhemska källor. De skandinaviska källorna är ofta nedtecknade i början av medeltiden och ofta långt senare än textens innehåll, men benämns ändå som samtida källor då de är författade i anslutning till perioden. Dessa källors relevans undersöks särskilt utifrån gällande forskning.

För runmaterialet används Samnordiska rundatabasens materiel där ristningen innehåller ett identifierat identitetsbegrepp och tydligt kan dateras. Arkeologiskt material avgränsas till det material som innehåller en ristning i enlighet med runmaterialet.

Litteratursökning: artefakter och runinskriptioner

För runinskriptionerna finns både ordlistor och namnlängder med referenser till källorna, vilket innebär att vissa identitetsbegrepp som familjerelation eller yrke kan identifieras och en statistisk analys kan göras på materialet.

Den Samnordiska runtextdatabasen innehåller en sammanställning av de förekommande nationella rundatabaserna i Sverige, Norge och Danmark. Arbetet inleddes 1993 och innehåller idag merparten av allt runtextmaterial som är känt. Databasen är upphovsrättsskyddad men tillgänglig under Open Database License. Enligt riktlinjerna om upphovsrätt hos Uppsala universitet så får en modifierad databas inte längre kallas Samnordisk runtextdatabas.

Uppsatsen har gått igenom samtliga poster i databasen, först utifrån att de kan dateras och därefter utifrån att de innehåller identitetsbegrepp. Detta urval kallas *runristningsmaterialet* i uppsatsen. Data och metadata har normaliserats och anpassats för att underlätta jämförelse. I de fall det finns vedertagna benämningar på artefakterna används de. I vissa fall finns flera benämningar på ett och samma objekt och då redovisas samtliga. I arbetet har i huvudsak de translittererade texterna använts även om materialet finns i runform, translittererad form och översatt till engelska.

Litteratursökning: samtida och nära samtida skriftliga källor

Definitionen av övergången mellan vikingatid och medeltid kan definieras som övergången från en muntlig till en skriftlig tradition i Skandinavien. I en muntlig tradition förekommer informationen i ett kollektivt minne som bygger på vittnesmål och återgivande av dem genom berättande. Före slutet av 800-talet finns det mycket lite nedskrivet och de fall material förekommer är det nedtecknat av andra. Det är däremot felaktigt att säga att det inte förekom skrift i Skandinavien, då runristningar är förekommande och säkert varit betydligt mer förekommande än det material vi har tillgång idag.

Det material vi har tillgång till är i många fall nedtecknade sagor. Ordet *saga* kommer av *segja*, som betyder ”det som sägs” (Walette, 2004, s 30) och har inte nödvändigtvis med den nutida fantasifyllda definitionen att göra. Det som är nedtecknat är det som berättades mellan människor och kan ha berättats på liknade sätt i århundraden. Det material som är tillgängligt idag har ofta kopierats åtskilliga gånger och det kan vara svårt att datera den första versionen av dokumentet. Isländska *Landnámabók* innehåller en i kapitel två en utmärkt datering i form av kombination av många olika regentlängder som gör att vi kan datera texten till 870–872. Samtidigt är det äldsta exemplaret av skriften från slutet av 1100-talet, dvs nästan trehundra år äldre.

I sagorna förekommer få precisa dateringar och tolkningar får och har genom åren fått ett stort utrymme. I Ynglingasagans inledning följs en mycket precis geografisk beskrivning av Europa och medelhavsområdet av ett stycke där Attila nämns (slutet av 300-talet) och en beskrivning av att asagudarna bor och härstammar i området öster om floden Don. De germanska diktningarna är medvetet luddiga, många av texterna tar med det som samtiden ansåg vara väsentligt, men som vi idag inte tillämpar. De innehåller mycket symbolik, stora mått av samtida förståelse, många kenningar och noa-ord och beskriver individer på ett annat sätt än

idag, vilket krävt en hel del litteratur vid sidan av källorna för att bringa förståelse och insikt i. Hur använder man sig av detta material med ett vetenskapligt angreppssätt? Det lämnar utrymme för spekulation och skapande av betydligt mer moderna myter än vad texterna beskriver. Forskaren måste bestämma sig för ett förhållningssätt till texterna. Gustavsson (2007, s 30) beskriver att tillämpningen av den muntliga traditionen skiljer sig bland historiker i Skandinavien, då man i Norge och på Island använder sig i större omfattning av nedtecknad muntlig tradition härledd till 900- och 1000-talet än man gör i Sverige och Danmark. I studierna förefaller det också som att arkeologer kombinerar artefakter och fyndplatser med sagorna och gärna bygger hypoteser som inte nödvändigtvis behöver kunna besvaras medan historikerna mer betraktar dem som ett fristående historiskt material och avfärdar dem om det inte finns belägg som kan bekräftas i de historiska källorna. Hedeager diskuterar exempelvis ofta utifrån influenser från stäppfolken i öster, Hirschend kombinerar Tacitus med arkeologiska fynd medan Harrison (1999, s 57) kallar det ”fåfängt sökande efter sanningen bakom myten” och menar att den som söker det som stämmer kan dra argumentationen lika långt på lika god grund som den som vill avfärda argumenten. Historikern Elsa Sjöholm menar att inga andra slutsatser kan dras från landskapslagarna än att de är *”den uppfattning de maktavande hade vid nedtecknandet och att de är starkt inspirerade av samtida kontinental rätt”* (Gustavsson, 2007, s 30). Gustavsson (2007, s 29) diskuterar hur fragmentariskt och svårtolkat materialet om Skandinavien tidigaste historia varit men också hur det färgats av de nationalistiska historikerna på 1800-talet. De tillämpade okritiskt de berättade källorna och fyllde i och skarvade där det fanns luckor och motsägelser i materialet. Lauritz Weibull blev en motkraft och presenterade sina metoder 1911, som innebar att vi antingen måste förhålla oss till samtida dokument eller konstatera att vi egentligen inte vet något. Weibull har gjort att historikerna inte har något material att förhålla sig till förrän kring 1250. Önnerfors (s 19) menar att den dåtida historieskrivningen hade en betydligt större skönlitterär dimension idag, ibland på bekostnad av fakta och saklighet.

Inledningsvis hoppades författaren kunna använda mer av lagtexterna och Eddan än vad som faktiskt kunde göras, men samtidigt har nya källor tillkommit som givit möjlighet att skapa en rik bild av identitetsbegrepp under järnåldern. Den som söker samtida historiska källor som bekräftar varandra hittar föga före Rimberts beskrivningar av Ansgars mission på 800-talet och Adam av Bremens krönikor under 1000-talet. I förekommande fall, särskilt i tolkningen av lagtexternas nedtecknande och ursprung, redogörs för de olika ståndpunkterna i frågan i

beskrivningen av källorna. Traditionen i forngermansk diktning är just att vara oprecis, allmän och ge möjlighet till många tolkningar.

Studien har underlättats av att många källor finns i digital form och i olika digitala arkiv. Samtliga digitala källor finns redovisade i referenslistan. Vidare har även böcker med motsvarande text kunnat användas för att citera fynden. Arbetet med de historiska källorna har både gjorts genom traditionell läsning i tryckta källor och i digitala arkiv. Två digitala arkiv har varit särskilt tillämpbara i arbetet: *Heimskringla* och *Perseus*. Då författaren behärskar de nordiska språken samt engelska och tyska väl har källor på dessa språk kunnat läsas väl. I ett antal fall hänvisas till den forntida lydelsen och stavningen på orden. Texterna på latin har ofta kunnat hittas även på andra språk och i något fall översatta med hjälp av digitala översättningsverktyg för snabbare genomläsning och sökning i materialet, men aldrig för citat för att undvika felaktiga översättningar som kan citeras fel utifrån detta material. För citat har traditionella källor använts, som också redovisas i referenslistan. Tilläggas skall också att inga samtida källor är citerade som inte lästs av författaren och som har hittats i primärmaterialet. Vidare skall tilläggas att det finns ett stort material av källor från grekiska, romerska och bysantinska författare som beskriver norra Europa, men där varken Skandinavien kan urskiljas eller några identitetsbegrepp förekommer. Dessa källor är säkerligen av stort intresse för andra studier, men har valts bort utifrån syfte och omfattning i denna.

Läsningen har varit en iterativ process där genomläsning av texter och artiklar resulterat i ytterligare texter och artiklar att gå igenom utifrån referenslista och innehåll. Iterationerna har varit många och det finns med all säkerhet mer material att tillgå. Uppsatsen skall således varken ses som ett försök att identifiera samtliga källor eller samtliga förekomster av identitetsbegrepp, men ambitionsnivån har varit att skapa en god orientering i ämnet med kvalitet i det redovisade materialet. Under perioden före 800-talet tillkom allt färre källor tidigt under studien och i materialet i tidig medeltid och framför allt frankiskt material i Europa finns ytterligare intressanta uppslag som är redovisade i fortsatt forskning.

Källorna innehåller olika delmängder av identitetsbegrepp. Tacitus och Caesar omvärlden ur en helt romersk kontext med fokus på geografiska platser, seder och bruk. Jordanes har ett rikt utbud av namn, platser och titlar, Adam av Bremen gör en reseskildring och ett vittnesmål om besök i regionen. Widsith, Beowulf och Eddan är mytologiska och kryptiska att tolka historisk information från men tillför studie mycket i form av första förekomsten av vissa

identitetsbegrepp. Därför har författaren valt att inte jämföra litteraturen inbördes, utan att i stället redovisa varje författares förtjänster under rätt identitetsbegreppskategori. Många av texterna i källmaterialet är författade i en tradition, situation och genre som påverkar materialet, vilket beskrivs i litteraturgenomgången.

Uppsatsens disposition

Det material som är resultatet av litteraturstudien redovisas i ett särskilt kapitel där själva materialets innehåll och datering diskuteras. Därefter följer en analys och diskussion av de i materialet hittade identitetsbegreppen, som kan läsas oberoende av materialredovisningen. Slutligen redovisas resultatet av studien med en uppdaterad identitetsbegreppsmatris utifrån tabell 1 ovan. Uppsatsen använder sig av identitetsbegreppskategorierna och identitetsbegreppsmatrisen från metodkapitlet i rubriksättning för att underlätta läsbarheten. I några fall kan identitetsbegrepp ingå i flera kategorier, vilket i förekommande fall löses med en beskrivning under en kategori och referenser i övriga till denna. Diskussionen om tillämpningen av materialet är redovisat i detta metodkapitel. Diskussionen om resultatet ligger i resultatkapitlet.

Redovisning av materialet

Litteraturstudien har visat att de äldsta förekomsterna av arkeologiskt material med runinskriftioner och de äldsta externa skriftliga källorna är ungefär samtida. Meldorf-fibulan är daterad till ca 50 f Kr och Julius Caesars beskrivningar av de galliska krigen dateras till 58–52 f Kr. Något annat identitetsbegrepp i det arkeologiska materialet som är tidigare har inte stått att finna. Hedeager (2011, s 30) redogör för att de beskrivningar som finns tidigare om Skandinavien är vaga och fragmentariska, vilket också framgått i litteraturstudien. Det är svårt att hitta andra beskrivningar än ”folket bortom nordanvinden” (Herodotos, Historia, 4:13-27). Vi känner via referenser till att det funnit verk som inte längre är bevarade med anknytning till Skandinavien, som Augustus expedition i Augustus förlorade memoarer. Genom ett rikt arkeologiskt fyndmaterial förstår vi också att det funnits långväga och omfattande kontakter mellan Skandinavien och omvärlden.

Vi känner också till att det har förekommit beskrivningar och texter som inte bevarats, exempelvis Augustus memoarer, men vi känner inte till kvaliteten på källorna och inte heller om de innehåller identitetsbegrepp. För dateringen uppkommer ofta tre olika dateringar: när textens innehåll utspelar sig, när texten nedtecknades första gången och när den tillgängliga versionen av texten nedtecknades. Dessutom kan textstycken editerats, texter lagts till eller försvunnit och det är svårt att avgöra för forskaren som enbart har tillgång till ett eller två exemplar. Wulfstan är känd för en beskrivning av en resa över Östersjön från Huseby till Truso i Polen. Texten är författad 880-talet men ligger som ett kapitel i en nyutgåva av Orosius senare verk från 410-talet, som dessutom är översatt till äldre engelska. Det hade varit lätt att felaktigt uppfatta att platserna som beskrivs är förhållanden som råder på 400-talet. De allra äldsta bevarade pergamentet i Europa är från 700-talet (Groebner, 2011, s 130) och de äldsta materialen i Skandinavien är från 1120-talet (undantaget runristningarna).

Det romerska materialet kan ses som kontroversiellt i studien eftersom det huvudsakligen beskriver centraleuropeiska förhållanden under perioden. Vissa forskare menar att det rådde snarlika förhållanden mellan Skandinavien och Germanien, medan andra menar att romerska källor inte är tillämplbara i forskningen om järnåldern i Skandinavien. Hedeager (2011, s 34) menar att det redan under romersk järnålder förekom stort utbyte mellan Rom och Skandinavien genom de germanska områdena och att många arkeologiska fynd visar på en dynamik mellan befolkningen som levde öster om Rhen och i Skandinavien. Jensen (2013, s 717ff) beskriver

den buffertzonen (glacis-områden) som sträckte sig upp till 600 km från den romerska gränsen (Limes) med täta kontakter med de romerska områdena och framför allt Danmark och södra Sverige. Price (2015, s 254) menar att de germanska stammar som levde öster om Rhen hade nära kontakter och en liknande samhällsstruktur som i de samtida skandinaviska områdena. Herschend (2009, s 160ff) diskuterar den låga grad av förankring som Tacitus Germania har i det arkeologiska materialet om hur man levde, bodde och byggde, men samtidigt hur många likheter det germanska arkeologiska materialet har med det skandinaviska. I studien har två romerska beskrivningar som beskriver identitetsbegrepp tagits med; Caesars *De galliska kriget* och Tacitus *Germania*. Mellan 100–375 förekommer inga skriftliga källor avseende identitetsbegrepp utöver runristningar och några arkeologiska fynd som sorterar under biometriska identitetsbegrepp och ägande. Under folkvandringstid och vendeltid (375–793) förekommer tre grupper av historiska källor: a) skildringar och kväden som *Widsith*, Jordanes *Getica* och *Beowulf*, b) lagtexter i frankiska områdena samt c) dateringar av texter nedtecknade i slutet av vikingatid och början av medeltid. Följande tabell är en sammanställning av materialet, sorterade i en ungefärlig kronologisk ordning utifrån datering tillsammans med tidpunkt för första nedtecknande där den kunnat härledas.

Skriftliga samtida källor (0–1050)	RJÅ	FVT	VEN	VIK	MED	Nedtecknad	Daterad
Caesar, "De galliska kriget"						58–52 f Kr	58–52 f Kr
Tacitus, "Germania"						98 e Kr	58 f Kr – 98 e Kr
Runinskriftioner						160–1050	160–1050
Arkeologiskt material (med runinskriftioner)						160–1050	160–1050
Widsith						900-talet	400–450
Jordanes, "Getica"						551	1480 f Kr* – 551
Beowulf						700–1000-talet	520
Lex Salica (den saliska lagen)						ca 500	475–1300
Lex Ripuarica (de ripuariska frankernas lag)						ca 630	629–ca 800
Lex Saxonum (den saxiska lagen)						782–803	782–ca 900
Annales Regni Francorum						741–829	741–829
Rimbert, "Vita Anskarii"						865–876	826–840
Landnámabók						870–1000	870–1000
Ibn Fadlan, "Rusiyah"						925	921–925
Gragas						930	930
Medeltida nedtecknade källor (1050–)						Nedtecknad	Daterad
Adam av Bremen, "Krönika"						1066–1072	610–1060
Prosaiska Eddan						1220	375–1050
Poetiska Eddan						1280-tal	375–1050
Gesta Danorum						1200	700–1190
Svenska landskapslagarna						1220–1350	1220–1350
Danska landskapslagarna						1202–1241	1202–1241

Tabell 2. Sammanfattning av historiska källor som innehåller identitetsbegrepp, när de är författade och vilken period de omfattar.

Arkeologiskt material

Det finns ett mycket rikt och omfattande arkeologiskt material från perioden. Ekengren (2009) och Price (2015, s 255ff) redogör för både förekomsten av utbyte och föremål och förändringen i användning och tillämpning av dem som tyder på hybridisering och ritualisering. Det

förekommer i litteraturen föremål som genom förekomst och tillämpning skulle kunna utgöra identitetsbegrepp på gruppnivå, föremål som indikerar social status i den egna gruppen och gentemot andra eller som indikerar grupptillhörighet utifrån stam-klan-hövdingdöme. Skillnaden mellan individuella identitetsbegrepp och grupprelaterade identitetsbegrepp är att det endast behövs ett daterat fynd för att fastställa förekomsten av ett individuellt identitetsbegrepp. Ett namn på en kam eller en fibula räcker. Däremot behövs föremålet förekomma bland en stor andel eller samtliga inom ett samhälle för att kunna utgöra ett kollektivt identitetsbegrepp. Dessutom finns det ingen tydlig gräns: en svärdsform kan vara unikt om det inte finns några andra liknande, en lansspets form behöver inte vara det. Dessutom skedde byten av föremål mellan grupper vilket gör att fynden är blandade.

För att en källa skall kunna åberopas i denna studie krävs att det förekommer identitetsbegrepp i den och identitetsbegreppet skall kunna gå att datera. Det har exempelvis medfört att mycket av landskapslagarna, många av Eddatexterna och texter som *Wulfstan* från 880-talet inte kunnat tillämpas i studien av identitetsbegrepp även om de ger en god inblick i Skandinavien under järnåldern inom andra studieområden. I studien har det varit problematiskt att göra skillnad mellan historiskt och arkeologiskt material, då mycket av det arkeologiska materialet utgörs av runristningar på artefakter. Artefakten är arkeologiskt material med texten tenderar att bli historiska material. Ett namn på en kam är huvudsakligen ett arkeologiskt material men en runsten med en längre text tenderar att bli ett historiskt material. Det finns dessutom en övergång i identitetsbegreppet från att handla om personuppgifter i en medeltida kontext till att handla om postprocessuell arkeologi i början av järnåldern och uppsatsen behandlar främst personuppgifter och syftet att identifiera en individ unikt. Inom ramen för studien tangerar identitetsbegrepp ofta den postprocessuella arkeologins olika områden. Johnson (2010, s 137) beskriver identitetsarkeologi och gender samt kulturella evolutionsteorin. Jones (1997, s 57) diskuterar etnicitet och flerdimensionell etnicitet. Hodder (2012) har flera olika områden som skulle kunna vara aktuella för identitetsbegreppsområdet. Renfrew (1991, s 44ff) redogör även för en tillämpning av fenomenologi, agency och marxistisk teori. Samtliga dessa områden skulle kunna ge betydligt mer djup inom uppsatsens olika områden och framför allt på de arkeologiska fynden. Samtliga områden skulle skapa djup och diskussion inom varje område, men syftet är att identifiera unika och individuella identitetsbegrepp i form av personuppgifter samt datera dem. Social arkeologi (Renfrew & Bahn, 1991, se 169ff) har tillämpats i diskussionen, agency förekommer i identitetsbegrepp av ägande och kognitiva identitetsbegrepp och gender behandlas till del gällande släktskap.

Bearbetningen av runmaterialet i studien har resulterat i totalt sett 642 ristningar som kan dateras tydligt till respektive period och med kandidater till identitetsbegrepp. Det danska och svenska materialet står för 80 % av materialet och det finns endast två daterade ristningsfynd i Finland och ett på Island, både under senare delen a vikingatid.

Period	DK	SE	NO	DE	FI	IS	Totalt
RJÄ - Romersk järnålder (0–375 e Kr)	36	7	21	-	-	-	64
FVT - Folkvandringstid (375–550 e Kr)	99	42	23	2	-	-	166
VT - Vendeltid (550–800 e Kr)	11	23	12	6	-	-	52
VIK - Vikingatid (800–1050 e Kr)	129	170	38	21	2	1	360
Totalt i studien	275	242	94	29	2	1	642

Tabell 3. Sammanfattning av runristningsmaterialet i studien. Källa: Gisbertz, 2022.

Jansson (1963, s 9) redogör för att de äldsta runinskriptionerna har haft en religiös funktion och hänvisar till Nolebysten (Vg 63) som har texten ”Runor ristar jag, de från gudarna stammande” och Sparlösastenen (Vg 119) där också texten ”runor, de från gudarna stammande” förekommer. Det finns totalt ett par hundra ristningar med den äldre futharken, som användes mellan 100–800, främst i Danmark, Skåne, Blekinge, Gotland och längs kusterna i Norge. Det är svårt att avgöra vad många texter står för. Ibland är det bara en lång rad av runor som på Kylver-stenen från Gotland, ibland är det rebusar och gåtor som på Rökstenen i Östergötland. De äldsta ristningarna innehåller nästa uteslutande namn eller mer komplexa textstrukturer. Sawyer (1989, s 185) menar att det finns tre typer av runstenar: de tidigare (före 800-tal) som har mer magisk natur, de senare (efter 800-tal) som består av den danska och västgötska traditionen som är en manifestation mot den kristna påverkan i samhället och de uppländska som är en manifestation för kristendomen. I den bemärkelsen blir runstenen också ett identitetsbegrepp för religiös tillhörighet efter 800-tal. Bland runstenarna finns omfattande runologiskt material att hämta material ifrån, främst avseende namn, släktskap, titel och skrå samt ägande. Merparten av runstenarna dateras till vikingatid, med särskild koncentration i Mälardalen och de har en mer praktiskt och legalt kopplad tillämpning. Sawyer (1989) menar att runstenarna speglar arvsrätt och ägande i samhället utifrån stenarnas släktförhållanden.

De Bello Gallico (Julius Caesar) – ca 50 f Kr

Julius Caesars *De Bello Gallico* (De galliska kriget) beskriver den romerska erövringen av Gallien 58–52 f Kr och är författad samtidigt. Materialet vittnar om de romerska mötena med germanerna, som definierades som den som lever öster om Rhen och av politiska skäl inte som galler. *De galliska kriget* är den tidigaste bevarade skriftliga källan som nämner identitetsbegrepp i form av namn och gruppstrukturer i det skandinaviska närområdet. Caesar

var utförlig i sina redogörelser och många namn och händelser är detaljerat beskrivna. Det finns gott om referenser till germaner och ordet *Rhen* förekommer 46 gånger och ordet *german* 70 gånger. Trots det förekommer inte några personnamn som inte är namnen på romerska personer. Texterna innehåller främst beskrivning av grupper och är mest intressant eftersom de visar på en klan- och hövdingdömestruktur med identitet bland individerna utifrån grupptillhörighet. Wells (1999, s 102) uppmärksammar oss på att indelningen i folk och stammar är en romersk konstruktion. Många av dem som av romarna grupperas som germaner, galler eller kelter kanske inte alls höll med om den saken och indelningen var ofta politisk. Namn på riken, stammar och hövdingdömen är romerska eller grekiska och det förefaller i läsningen som att grupperna befinner sig på en enda plats. Så behöver inte varit fallet. Dessutom finns inte en fast nomenklatur i namnsättningen och snarlika namn kan både avse samma grupp eller två olika.

Germania (Tacitus) – 98 e Kr

Publius Cornelius Tacitus (56–120) författar år 98 *De origine et situ Germanorum* eller *Germania*. Germania är rik på identitetsbegrepp i form av riter och ceremonier men saknar identitetsbegrepp i form av tilltalsnamn - samtliga personer som nämns är romerska. Befolkningsgrupper och toponymer nämns flitigt i båda källorna, likaså gudar i både germansk och romersk tolkning och översättning (till exempel Mercurius, Mars och Isis). Tacitus beskriver befolkningen i Germanien med latinska namn och delar in de beskrivna befolkningsgrupperna i tre övergripande kategorier: *ingaeuones*, *herminones* och *istaevones*. Tacitus beskriver germanerna ur ett mycket idealiserat perspektiv, som den gode vilden, då han är mycket kritiskt till samtidens leverne i Rom och har en politisk agenda. Mycket av Tacitus beskrivningar är hämtade från Julius Caesars *De Bello Gallico* (se ovan).

Widsith – 400–450

Widsith nedtecknades på 900-talet och namnet på huvudpersonen Widsith betyder berest eller någon som har sett sig vida omkring (Hedeager, 2011, s 182). Skriften är indelad i tre delar (*pulas*) som beskriver a) regenter och deras riken, b) folk och länder samt c) händelser och berättelser som Widsith lärt känna under sina verkliga eller fiktiva resor. Läsaren får vetskap om att Widsith är del av stammen Myrgings och ger sig av för att söka upp reidgoter (goter boende längs södra Östersjöns kuster) öster om England bland ermanarics. Atila nämns som fiende i öster som hotar goterna. Ermanaric var en hövding som avled kring 375 och Atila regerade 434–453 (Hedeager, 2011, s 172ff), vilket daterar berättelsen till första halvan av 400-talet. En lång rad kungar och territorier nämns och vi kan bekräfta identitetsbegreppen titel till

perioden. Dateringen är kontroversiell. Berättelsen är nedtecknad i Exeterboken någon gång mellan 970 och 1000. Hedeager knyter ihop att handlingen i Widsith är densamma som i *Hervararsagan* och i Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*. Lönnroth (1995, s xx) menar att Hervararsagan är den av de fornnordiska sagorna som är äldst.

Lagtexterna – 475-ca 1300

Ohlmarks (1976) har samlat och översatt de svenska landskapslagarna och de utgör ett omfattande material. Landskapslagar heter de eftersom de utgjorde lagen innan riksomfattande lagar upprättades, vilket skedde i Norge 1274 (Magnus Lagaböters landslag), i Sverige ca 1350 (Magnus Erikssons landslag) och på Island och i Danmark så sent som 1683 (Kristian V Danske Lov). Harrison (s 164ff) redogör för landskapslagarna och deras nedtecknande: Äldre västgötalagen nedtecknades i början av 1200-talet och är den äldsta svenska landskapslagen. Yngre västgötalagen är en omarbetning av den äldre, gjord på 1280-talet. Upplandslagen som gällde i Uppland och Gästrikland är inte äldre än 1296, då den upprättades av Birger Magnusson. Södermannalagen och Västmannalagen är från 1300-talets första halva. Bjärköraätten och Visby stadslag är från mitten av 1300-talet, Östgötalagen kan vara från senare halvan av 1300-talet, småländska Tiohäradslagen, Hälsingelagen, Dalalagen och Gutalagen likaså. Närke-lagen finns inte bevarad till eftervärlden, men det finns hänvisningar till den från 1330. I exempelvis Gutasagan, del av Gutalagen från 1350-talet, beskrivs ett förflutet med blot och offer av söner och döttrar, men samtidigt förekommer Avair Strabain (binamn) som förhandlade fred med svenska kungar och biskopar. Det finns en möjlighet att berättelserna kommer från vikingatid, vendeltid eller ännu längre tillbaka, men det finns ingen möjlighet att datera texterna till annat än perioden mellan 1200-talets början och 1350, i texterna förekommer det inga referenser som låter oss datera de identitetsbegrepp som förekommer och identitetsbegreppen är få. Detsamma gäller de danska lagarna: Skånelagen (*Skånske lov*) upprättas någon gång mellan 1202–1216. Själlandslagen finns i två versioner, Valdemars själländska lag är äldre än 1216 och Eriks själländska lag är yngre. Jyllandslagen (*Jydske lov*) är exakt daterad till 10 mars 1241. I *Gesta Danorum* berättar Saxo Grammaticus om danska försök till lagstiftning tidigare och det finns en lagtext som benämns Vederlagen (Vederloven) som är daterad till ca 1180.

I materialet förekommer endast en lagtext som vi med all säkerhet kan datera till vikingatid, de isländska *Gragas*-lagarna som härstammar från 930-talet och bara några decennier yngre än de första bosättarna på ön på 870-talet. Lagen finns bäst bevarad i två exemplar, Codex regius

(Konungsbók, nedtecknad 1258–1262) och Codex arnamagnæanus (Staðarhólsbók, nedtecknad 1262–1271). Lagen har, till skillnad från övriga skandinaviska lagar, samtliga tillägg markerade som daterade tillägg, så det finns en kronologi i den. Henrikson (1981, s 18) redogör för att Ulfljótr for till Norge för att lära sig Gulatingslagen och återvände fullärd till Island tre år senare. Under tiden hade hans bror Grímr Geitaskor fått uppdraget att hitta en tingsplats, vilket han funnit på den plats som kom att heta Thingvellir. Lyckosamt nog fick därmed Island både parlament och lag samtidigt. Det finns ingenting mer kvar av Gulatingslagen än fyra fragment, men vi kan antaga att den kan ha många likheter med Gragas. Några andra norska lagtexter från vikingatid finns inte. I Gragas-lagarna förekommer referenser till märken och bomärken och skyldighet att märka föremål och mark som man anser sig äga. Det förekommer inte i någon annan skandinavisk landskapslag men är viktiga komponenter i de frankiska och i Centraleuropa förekommande lagtexterna. Skånberg (2003) redogör för uppkomsten av Lex Salica, Lex Ripuaria och Lex Saxonum. Under 500-talet tillkommer de första lagtexterna som visar på synen på rättstillämpning och ägande. *Lex Salica* upprättas kring 475 och tillämpas fram till 1300-talet, *Lex Ripuaria* upprättas på 600-talet och ersätts 782 av den saxiska lagen, *Lex Saxonum*, som tillämpas fram till 900-talet. De senare lagarna bygger på tidigare och när de isländska *Gragas-lagarna* upprättas bygger den på Lex Saxonum. Vissa identitetsbegrepp som märken för ägande (Skånberg) går också att spåra tillbaka till Lex Salica.

Lindkvist (1988, s 6ff) argumenterar för den dualistiska teorin, att det fanns ett äldre germanskt lagsystem som konkurrerade med ett nytt lagsystem baserat på kyrkliga lagar och att landskapslagarna är en slags jämkning mellan systemen, där de tidigare lagarnas tillämpning (som edgång och ting) kan identifieras. Andra, som Sjöholm (1988), argumenterar för att vi inte vet någonting mer än att de gällde enligt sin lydelse när de upprättades. Samma diskussion förekommer både i Norge och i Danmark. På Island förekommer inte diskussionen, eftersom man bevisligen inte haft någon annan lag före Gragas-lagen eftersom ingen bodde på Island före 870-talet och man anslöt sig till det norska lagrummet på 1200-talet. De övriga skandinaviska lagtexterna är nedtecknade under medeltid och utgör föremål för diskussion huruvida de speglar rättstillämpning åtskilliga sekel tidigare eller enbart beskriver tillämpningen vid nedtecknandet under 1200-talet eller senare. Bedömningen utifrån uppsatsens syfte om identitetsbegrepp är därför att inte ta med andra än Gragas i studien.

Beowulf – ca 520

Beowulfkvädet är med sina drygt 3000 rader en omfattande text som ur identitetsperspektiv innehåller många tilltalsnamn, där samtliga förekommande personer har olika namn och det inte förekommer några binamn. Beowulf är ett noaord (omskrivning) för björn, en björn är som en varg för bin. Texten betraktas som ett engelskt nationalepos då den är nedtecknad på fornengelska någon gång mellan 700–1000 men innehållsmässigt är handlingen förlagd till södra Skandinavien i början av 500-talet. Texten kan dateras genom att vi känner till att Hygelacs plundringståg, som förekommer i texten, ägde rum kring 520. Det finns endast en handskrift bevarad och vi vet inte om det förekom allmän kännedom om handlingen. Texten handlar om hjälten Beowulf äventyr och öde. Beowulf är ur ett identitetkandidatsperspektiv intressant av flera skäl. I berättelsen är klan- och stamtillhörighet viktig, den identifierar geografiska platser och knyter befolkningsgrupper till dem och är rik på tilltalsnamn. Värt att notera är också att samtliga namn på personer i berättelsen är unika utan binamn - ingen heter samma namn - och därmed är det första förekomsten av en text där enbart tilltalsnamnet är ett unikt identitetsbegrepp.

Getica (Jordanes) – ca 550

Jordanes *Getica* eller *De origine actibusque Getarum* ges ut år 551 och beskriver enligt Jordanes själv goternas 2030-åriga historia. Den är en sammanfattning av Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus *Historia Gothorum*, ännu en av de skrifter som till forskningens förtret inte längre finns bevarad. *Getica* redovisar, liksom Tacitus och Caesar, en omfattande stam-klan-hövdingdöme-struktur i Skandinavien (*Getica*, 16ff) och att den fortfarande är gällande och tillämpas i mitten av 500-talet. Identitetsbegreppen i *Getica* omfattar främst titlar och befolkningsgrupper. Om Skandinavien står bland annat att Ptolemaios har beskrivit sju av folken som lever där (*Getica*, 19) och därefter redogörs för stammarna i Scandza. *Adogiterna* bor längst upp i norr och har midnattsol 40 dagar och 40 nätter, *Screrefennae* (*Getica*, 21) lever på kött och ägg och *suehan* har utmärkta hästar (*Getica*, 21). Därutöver nämns fem folk (vilket borde varit fyra om tre redan har nämnts): *theustes*, *vagoter*, *bergio*, *hallin* och *liothida* som bor i låghus i bördiga områden.

Annales Regni Francorum (Annales Laurissenses Miores) – 741–829

De kungliga frankiska annalerna (årsböckerna) benämns ibland *Annales Laurissenses Miores* efter klostret i Lorsch där den tidiga versionen av dokumentet återfanns. De nedtecknades under åren 741–829 och innehåller de händelser som uppfattades vara värda att notera. Ur ett

identitetsbegreppsperspektiv förekommer de första namnen på daner och deras territorier samt förändringar i maktförhållanden och kungalängd i Skandinavien.

Vita Anskarii (Rimbert) – 826-ca 840

Rimberts *Vita Anskarii* författades 865–876 och redovisar händelser och platser i Skandinavien under missionsresor från Bremen till Birka några decennier tidigare, från 826 och senare. Rimbert efterträdde Ansgar som ärkebiskop i Hamburg-Bremen och kan, tillsammans med Witmar som nämns, varit ögonvittne och primärkälla till de händelser som beskrivs. I *Vita Anskarii* noteras kungalängder och personer vid församlingen i Birka och vi får också det första fullständiga datum som utgör ett identitetsbegrepp, biskop Unnis dödsdag i Birka de 17 september 936. I dokumentet förekommer också en beskrivning av hur tingsplatsen såg ut och användes.

Landnámabók – ca 870

Island befolkades under slutet av 800-talet och den förste islänning som nämns vid namn i *Landnámabók* är Reykjavíks grundare Ingólfur Arnarson (849–910), hustrun Hallveig Fróðadóttir och hans bror Hjörleifr Hróðmarsson. De sägs ha grundat Reykjavík 874. I *Landnámabók* förekommer 3000 personer och 1400 bosättningar och det finns 435 män som listas som en komplett förteckning över de första bosättarna (*landnamsmän*, män som tog sig land). Boken saknar motstycke både i sin omfattning och noggrannhet och personerna kan dateras till perioden 870–930. Därmed kan åldern på Skandinavians äldsta register fastställas. Den äldsta versionen vi har av den är från senare halvan av 1200-talet, men det har antingen funnits tidigare exemplar eller så är det ett exempel på en noggrann muntlig tradition. Ur ett identitetsbegreppsperspektiv är *Landnámabók* av stort värde.

Rūsiyyah (ibn Fadlan) – 921

År 921 beger sig ibn Fadlan av från Bagdad åt nordväst och beskriver sina upplevelser när han kommer i kontakt med ruser eller nordbor i samband med en expedition som genomförs 921 och som nedtecknas och benämns *Rūsiyyah*. Problemet med dokumentet är att vi inte riktigt vet vilka av folkgrupperna inom Kievrus han kommer i kontakt med och deras relation till Skandinavien. Ibn Fadlans berättelser beskriver möten med ruser och grupper som har tolkats vara vikingar på resa längs de ryska floderna som han beskriver väl. Här förekommer de första exemplen sedan de romerska krönikorna på klädedräkt och kroppsmålningar som kan tolkas

vara tatueringar. Dokumentet är ett exempel på en rik beskrivning men med få identitetsbegrepp beskrivna, som inte förekommer tidigare.

Poetiska och prosaiska Eddan – 375–1050

Poetiska och prosaiska Eddan är en samling av det muntliga material som förekom innan berättelserna skrevs ner. Dateringen kan vara svår. Även om vissa av berättelserna till del kan härledas till exempelvis Attila på 300-talet eller Theodoric den Store (454/455–526), så förekommer sällan kronologi. Poetiska och prosaiska Eddan är en samling av det muntliga material som förekom innan berättelserna skrevs ner. Eddan är många berättares berättelser och den innehåller inte sagor utan just berättelser som de berättades. *Den poetiska Eddan* har stycken som kan dateras till perioden. Även om den förekommer i *Codex Regius* som nedtecknades kring 1270 och därmed är medeltid finns enligt Hedeager (2011, s 23) goda skäl att antaga att vissa berättelser och företeelser som förekommer i texten kan dateras till 500-talet. Det främsta argumentet för det är motiv ur Eddan som förekommer på daterat arkeologiskt fyndmaterial från perioden. Det är dock inte lätt att avgöra vilket av materialet som är att hänföra till perioden. *Den prosaiska Eddan* sammanställdes av Snorre Sturluson (1178/79–1241) och består av fyra delar: prologen, Gylfaginning, Skaldskaparmal och Hattatal (Hedeager, 2011, s 24). I den finns referenser till Attila och Ernameric, som mötes och ledde till den senares gotiska rikets undergång år 376. Precis som för den poetiska Eddan finns referenser till händelser 700–800 år tillbaka i tiden, händelser som uppenbarligen berättades fortfarande på 1200-talets Island.

Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum (Adam av Bremen) – 610–1060

Adam av Bremens krönika tar vid där *Vita Anskarii* slutar, även om den är författad närmare ett sekel senare. Inledningen till verket daterar händelser och personer till ca 1066–1072 men verket redogör för tiden tillbaka till 600-talet med redogörelser sedan Gamle Wolf, danernas jarl (610-tal), götarnas första biskopar Thurgot och Gottskalk (under 800–900-tal) samt Adalvard den äldre fram till Acilinus, som inte kände kall att missionera i norr utan stannade i Köln trots att bud skickades efter honom (stycke 666–671). Först i samband med *Vita Anskarii* och Adam av Bremens krönika finns möjlighet att tillskriva en person en plats som identitetsbegrepp. Adam av Bremen är dessutom just är en av de första av dess slag. I krönikan beskrivs människor som *tilltalsnamn* från *ortnamn*. Adam av Bremen redogör också för att Birka övergivits och skapar kontinuitet mellan de tidigare kungarna på platsen och senare. Det

finns en förförståelse i beskrivningar, författaren antar att läsaren känner till en hel del av platserna, framför allt i människors namn.

Gesta Danorum (Saxo Grammaticus) – 700–1190

Ärkebiskop Absalon gav i slutet av 1100-talet Saxo Grammaticus (binamn: Saxe den lärde) i uppdrag att sammanställa Danmarks historia så långt tillbaka som det lät sig göras. Verket kallas Gesta Danorum och är intressant eftersom det ger en bild av vad man hade tillgång till för material när det skrevs. Som källa till identitetsbegrepp är det rikt på dem, men bristen i texten är att det helt saknar datering. I de fall datering har kunnat göras är det genom att andra verk har använts. Exempelvis finns det mycket material från Annales Regni Francorum och Adam av Bremens krönika som kan dateras i dem. Därmed faller Gesta Danorum som identitetsbegreppskälla till förmån för sina egna källor. Gesta Danorum sträcker sig från ej historiskt belagda kungar som Dan den Högmådige fram till Knut VI (1163–1202) och innehållet sträcker sig till ca 1190.

Analys

Biometriska identitetsbegrepp

I det genomgångna materialet har det fyra typer av biometriska identitetsbegrepp identifierats: a) tatuering, som innebär att färgämne förs in under de översta hudlagren, b) hudristning (scarisation) som innebär att huden skadas så att mönster i form av ärr skapas på huden, c) tandfilning, som innebär att man filar eller skadar tänderna systematiskt och d) hår och frisyrrer. Tatueringar och ristningar är redan tidigare identifierade identitetsbegrepp (Gisbertz, 2020) men tandfilningar och frisyrrer är nytillkomna identitetsbegrepp.

Det arkeologiska och osteologiska materialet är omfattande från perioden men för att kunna kategoriseras som identitetsbegrepp måste en population ha använt begreppet, vilket kräver ett stort fyndmaterial av hud för att kunna konstatera. Fyndmaterialet om kroppsmärken är mycket begränsat och den bästa källan att hitta fynd på torde vara bland de 166 funna mossliken i Skandinavien (Price, 2015, 251ff). Många är daterade under bronsålder, men ungefär en tredjedel från romersk järnålder. Det visar sig att många av fynden från och med 1780-talet och fram till 1900-talets början har förstörts i hanteringen eller begravts i närmaste församlingskyrka och därmed gått om intet. Vidare har metoderna att bevara dem fram till 1940-talet varit bristfälliga och sedan 1960-talet har få fynd gjorts då torvbrytningen därefter varit maskinell. Dessutom har inte de få mosslik som bevarats undersökts utifrån tatueringar. Vi vet från andra fynd i Europa att många har tatueringar, men det går inte att föra till bevis i Skandinavien. Några andra identitetsbegrepp utifrån mosslik och osteologiska fynd i Skandinavien har inte kunnat identifieras till denna studie.

Tatueringar och hudristning

I Tacitus (*Germania*, stycke 44) står att läsa att *harierna* är fruktade eftersom ”de anfaller på natten med svarta sköldar och målade kroppar som skapar ett skrämmande intryck i nattens mörker”. Vi kan av texten inte avgöra om det rör sig om tatueringar eller icke-beständig kroppsmålning. Det finns inte något ord som skiljer på målning (som man tvättar bort) och tatuering (som är beständig). Ibn Fadlan (*Rūsiyyah*) skriver att männen han mötte var tatuerade från nageln till halsen ”i grönt med träd och andra bilder”. Reaktionerna från kyrkan i samband med Skandinavien och norra Europas kristnande visar på att bruket var mycket utbrett. I *Anglo-saxiska krönikan* framgår att Konsiliet i Calcuth i England 787 fördömer bruket av tatuering, förbjuder det och meddelar att en god kristen inte tatuerar sig med hänvisning till tredje

Mosebok 19:28: ”Ni skall...inte rista några märken på er kropp för någon som är död. Inte heller skall ni tatuera er.” Kyrkan motarbetade bruket att tatuera sig och det var utbrett. Tatuering, hudristning och tandristning kan ha varit del av övergångsriter då bruket tillämpats i många andra delar av världen som en övergångsrit från barn till vuxen genom att visa förmåga att utstå smärta (Mortágua, 2006, s 30). I samband med kristnande har traditionerna fördömts på andra håll i världen, inte enbart på grund av sitt uttryck utan att det också är bevarande av tidigare religiösa förehavanden. Under medeltiden (Gisbertz, 2020) beskrevs personlighet och humör utifrån färger, så källorna gör det svårt att dra slutsatser, särskilt i de texter som nedtecknades på medeltiden. I *Rígsþula* (strof 1) framgår att Edda födde en son som var *svartr* och som namngavs *Þræll* (träl, slav). Groebner (2009, s 97) redogör för att på kontinenten användes ordet svart om någon som var tatuerad och att färger hade en symbolik redan på 1200-talet utifrån den medeltida färgläran (*complexio*). En röd person kunde således innebära någon som hade rött hår, solbränd hud eller som hade lätt att brusa upp. Vi känner till att bruket av kroppsmärken förekommer även under medeltiden (Gisbertz, 2020), men omfattning och motiv kan ha ändrats i samband med kristendomens spridning i Skandinavien. Detsamma gäller följaktligen scarisation. De skriftliga källorna avslöjar inte heller mycket.

Slipade tänder

Tandfilning innebär att man vässar tänderna eller skär in mönster i dem. Dessa mönster kunde fyllas med färgpasta. Radon (2019) har sammanställt bruket av slipade tänder och när hennes studie gjordes hade över 40 fynd identifierats i gravar i Mälardalen, på Gotland och Öland, i Skåne och Danmark samt i Västergötland och även i ett större gravfynd i England. Fynden dateras till vendeltid och vikingatid, där de flesta fynda är vikingatida. Samtliga är män och slipningarna yttrar sig som 2–3 parallella och horisontella snitt eller skårar över de övre framtänderna. Det förekommer flera tolkningar av vad de kan tänkas ha för syfte. Arcini (2005, s 732ff) menar att det kan vara frågan om en gemenskapsmarkering i syfte att indikera grupptillhörighet, Mortágua (2006, s 30) föreslår att det är en rit i syfte att visa förmåga att motstå smärta. Arcini (2010) föreslår dessutom att bruket kan varit av estetiska skäl eller ett mode. Kjellström (2014, s 52) föreslår att det är frågan om en slags märkning av trälar. Det finns inget i materialet som indikerar att det var unikt utformade utsmyckningar utan snarare råder likformigheten och uniformiteten. Ur ett identitetskandidatbegrepp skulle den här typen av kroppsmärken indikera grupptillhörighet, samtidigt som val av olika färger skulle kunna indikera identitet.

Hår och frisy

I materialet förekommer förvånansvärt mycket beskrivningar av hår och frisyer som indikatorer på identitet och grupptillhörighet. Hår indikerar kön, ålder, härkomst och frisyerna visar stamtillhörighet och samhällsstatus. Man kammar håret, vårdar varandras hår, indikerar sinnesstämningar med håret och det förekommer någon slags rituell betydelse vad man gör med håret. ”Då drog Oden fram ringen Andvaranaut och höljde håret” står det i *Sången om Regin* (Eddan). I *Sången om Grimner* står att Ymers hår blev buskar och skogar. I *Voluspa* (vers 33) står att Oden och Balders bror Val inte tvättade sitt hår av sorg efter Balders död. I *Havamal* (vers 61) står det att det viktigaste när man åker till tinget är att vara tvättad och mätt för ”klädsel och en gammal häst dömer man inte för. men väl smutsigt hår och otvättat utseende”. Caesar och Tacitus beskriver att frisyerna varierade mellan de germanska stammarna och utgjorde ett identitetsbegrepp. Tacitus (*Germania* 31) beskriver att kännetecknet för chatterna är att låter ”hår och skägg obehindrat växa” och de får inte klippa det förrän de nedlagt en fiende. De klipper hår och skägg stående över sitt blodiga segerbyte. De modiga är således kortklippta utan skägg, medan ”de rädda och fega måste behålla sitt vanvårdade utseende”. Således står ofta de mest ovårdade på första raden i strid. I *Germania* (Tacitus, kap 38) beskrivs sveberna som att de känns igen på att de kammar håret bakåt och binder det i en knut. De äldre som inte har lika mycket hår kvar behöver likväl knyta ihop det över hjässan och det framgår också att alla kammar sig när de är stridsrustade och pryder sig för att göra intryck på fienden. Det rika beståndet av kammar i det arkeologiska materialet visar också på detta. Därför kommer hår och frisy att utgöra ett nytt identitetsbegrepp under perioden.

Kognitiva identitetsbegrepp

Tilltalsnamn och binamn

Bland identitetsbegreppen från perioden är tilltalsnamn och binamn de dominerande till antalet och de sträcker sig över hela den studerade perioden. Det förefaller som att man genom sitt tilltalsnamn, ett binamn och grupptillhörighet har kommit nära ett för varje enskild individ unik identitet. Hedeager (2011, s 94) menar att individen kan få nya både tilltalsnamn och binamn utifrån under sitt liv, beroende på gärningar och anseende. I materialet förekommer det att individer antingen beskrivs som a) tilltalsnamn, son till förälders tilltalsnamn eller b) tilltalsnamn, binamn. I de äldsta källorna så förekommer ofta bara ett namn, antingen ett tilltalsnamn eller ett binamn som blivit tilltalsnamn. Enligt Nyström (2021, s 188ff) uppstår systemet med binamn i Europa från 800-talet för att särskilja individer med samma tilltalsnamn. Nyström identifierar binamn med fysiska karakteristika (bärandens fysiska egenskaper), psykiska

karaktistika (vanor och lynne), geografiska karaktistika (platser bäraren är knuten till), binamn efter funktion i samhället och binamn efter speciella situationer och händelser. Det finns ett behov av binamn i börja av 800-talet som inte funnits tidigare. Binamnen är därmed starkt kopplade till vikingatid och förekom sällsynt dessförinnan enligt materialet.

I vårt källmaterial förekommer många binamn i materialet från 800-talet som kommer utifrån biometriska egenskaper (som senare Tveskägg, Blåtand och Hårfagre), geografiska förhållanden (till exempel Jorsalfarer), roll i familj och samhälle samt händelser och vanor som förknippades med personen. Widsith kan ha fått sitt namn efter sina resor och att det i så fall är ett binamn som blivit tilltalsnamn som kan dateras till 300-talet. Det första binamnet vi stöter på är i *Getica* (stycke 121) där vi får kännedom om att Filimer är son till Gadaric den Store. Bland runristningarna finns också en hel del binamn och för att nämna några så finns två runstenar från perioden i Östergötland som lyder: *Dorgeirr reste detta till minne efter sin far, Ômundr **Mustach*** (Ög 131) och *Holmsteinn reste denna sten och lät bygga bron till minne efter **Myran**, sin far, som levde i Jatunstaðir* (Ög 132).

Det första daterbara personnamnet i Skandinavien är omtvistad. I Gregorius av Tours krönika, *Historia Francorum*, förekommer Hugleik i namnformen Chlochilaich som kung av danerna, någon gång i början av 500-talet. Hugleik förekommer i flera källor. I *Vita Anskarii* (kap 7) får vi stifta bekantskap med kung Harald Klak som låtit kalla Ansgar till sig för att låta sig döpas år 826 och vi får också veta att i samband med att Ansgar anländer har Harald fördrivits från sitt rike av andra kungar och söker beskydd hos Ludvig den Fromme (778–840). Därigenom kan vi även notera Harald Klak i Thegan av Triers livsberättelse om kejsar Ludvig, *Gesta Hludowiki imperatoris*. I *Vita Anskarii* (Rimbert, kap 11) förekommer även kung Björn som möter Ansgar i Birka (kap 11) samt dennes prefekt Herigar. I kapitel 26 vid ett senare besök framgår att Erik var kung före Björn och att kung Björns son, som nu regerar, heter Olof.

Släktskap

Lönnroth och Delblanc (1987, s 33) menar att litteraturen i övergången mellan järnålder och medeltid är präglad av ättesamhället och för fram två argument: dels den muntliga traditionen, dels att mycket av texten handlar om problem med släktens liv och rivalitet mellan olika grupper. I det arkeologiska materialet framgår att romersk järnålder fram till vikingatid var en tid av strider mellan olika klaner och hövdingdömen, som så småningom mynnade ut i statsbildningen i slutet av perioden. I det isländska materialet, i ättesagorna och

islänningssagorna, är det tydligt att samhället präglas av konflikter och att släktskapet blir allt viktigare som identitetsbegrepp. Harrison (2002, s 100–101) definierar ätter *unilinjärt* (alla som är ättlingar till en viss person) eller *kognatisk* och *affinalt* (alla som är släkt med en viss person). I Hälsingelagen och Upplandslagen förekommer ätten som identitetsbegrepp (Olsson, 1999). Släktskapet har en viktig betydelse som identitetsbegrepp under perioden och både stam, klan och hövdingdöme byggde på släktskap och lojalitet. Att kunna hävda släktskap och nära släktskap var viktigt för arv, tillhörighet och också för ens ord att räknas när så gällde. Redan Tacitus skriver ”*Ju fler anförvanter genom blodsband, ju större antal anförvanter genom gifte, desto större välvilja åtnjuter en åldring och för barnlöshet finns inga belöningar*” (Germania, 20). Framför allt i Beowulf, i lagarna och i Eddan förekommer referenser till släktskapet på många ställen.

I runristningsmaterialet förekommer släktskapet främst och tydligast bland runstenarna. Peterson (2006) har upprättat en förteckning över de ord som förekommer i runmaterialet, där identitetsbegreppen är särskilt intressanta eftersom de sträcker sig så pass kort tid och få generationer bort från individens egen. Man har inte några stamfäder man refererar till utan allt sträcker sig en, möjligen två generationer tillbaka och en generation fram. I materialet förekommer inte farmor, mormor och morfar och inte heller barnbarn, dotterdotter, dotterson, sondotter eller sonson. Ett fåtal förekommer av farfar finns. Äldre än så förekommer enbart orden *langfæðrgaR* (förfäder) och *langmøðrguR* (stammödrar) i plural. Den enda förekomsten längre tillbaka som förekommit i genomgången material är från *Rígsþula* förekommer berättelsen om hur trälars, bönders och konungars släkt uppstått och där förekommer (till skillnad från ristningsmaterialet) förekomsten av tre generationer tillbaka: farfars far och mor (*ai* och *edda*) samt farfar och farmor (*afi* och *amma*). Fader och moder är mycket vanliga och morbroder förekommer också, men inte moster. Svärmor och svärfar nämns. För innevarande generation förekommer man och hustru, bror och syster och syskon men kusiner nämns inte i materialet. För kommande generation förekommer son, dotter, fosterson, fosterdotter, brorson och systerson. Det finns dessutom ord för kombinationerna far och son, mor och son samt mor och dotter. Däremot finns inte något ord för kombinationen far och dotter i materialet. Det finns heller inga förekomster av barnbarn.

Släktskapet sträckte sig två generationer tillbaka och en generation fram utan parallellitet till kusiner och nästkusiner med undantag av syskonbarn. Några andra släktskap än dessa förekommer inte i runstensmaterialet (Peterson, 2006).

Generation	Förekommande familjebegrepp	Förekommer ej
Flera generationer tillbaka (-3)	langfæðrgaR pl. m. 'förfäder' langmøðrgu(R) pl. f. 'stammödrar'	gammel-
Två generationer tillbaka (-2)	faður(s)faðiR m. 'farfader'	farmor morfar mormor
En generation tillbaka (-1)	faðiR m. 'fader' móðiR f. 'moder' móðurbróðiR m. 'morbroder' sværa f. 'svärmoder' sværr m. 'svärfader; svåger'	farbror faster moster
Min generation (0)	fóstri m. 'fosterbroder' hífroyia f. 'husfru' hión n. pl. 'hjon, äkta makar' kona f. 'kvinna; hustru' kvinna f. 'kvinna; hustru' kvæn f. 'kvinna; hustru' bróðiR m. 'broder' systgin(i) pl. n. 'syskon' systiR f. 'syster'	fostersyster kusin
Nästa generation (+1)	dóttiR f. 'dotter' fóstra f. 'fosterdotter' môgR m. 'son' sunR / sunn m. 'son' nefi m. 'brorson, systerson' stiúpa f. 'styvdotter' stiúpR m. 'styvson' systursunn m. 'systerson' stiúpsunn / stýksunn m. 'styvson'	kusinbarn
Två generationer (+2)	-	barnbarn sonson sondotter dotterson dotterdotter
Kombinationer	fæ>(r)gaR pl. m. 'far och son (söner)' møðguR pl. f. 'mor och dotter (döttrar)' møð(r)gin(i) pl. n. 'mor och son (söner)'	
Neutrala	maðr m. 'man' mágR m. 'anförvant genom giftermål: måg, svåger osv.' máR f. 'mö, flicka' arfí m. 'arvinge' barn n. 'barn' bóndi m. 'bonde; make, äkta man; husbonde' ætt f. 'ätt'	

Tabell 4 Sammanfattning av samtliga förekommande släktskap på skandinaviska runstenar. Källa: Sammanställning utifrån Peterson (2006).

Sawyer (1989, s 190) redogör för runstensresarmönstret i samhället och har gått igenom vem som rest stenarna och till vem. 72,5 % av stenarna är resta av enbart män, 13 % av stenarna är resta av enbart kvinnor och 14 % av stenarna är resta av män och kvinnor tillsammans. Den

vanligaste relationen är att son reser en sten efter en far (32,7%), en bror efter en bror (12,5%), en hustru efter en make (10,2%), en far efter en son (8,6 %) och en mor efter en son (8 %). Endast 0,6 % av stenarna är resta av en make efter en hustru och 1 % av stenarna är resta av en far efter en dotter.

Social grupptillhörighet – vittne, minne och redogörelse

Hedeager (2011, s 8) nämner att Odens korpar Hugin och Munin har namn som betyder ”tanke” och ”minne”, de viktigaste komponenterna i en muntlig tradition, där man kollektivt behöver minnas och tolka minnena. Repetition och vittnen till händelser är en viktig del i bevarandet av minnet. Det kollektiva minnet är ett register, ett arkiv en plats att hämta information ifrån. Den som kopierat det kollektiva minnet till sitt eget kan tänka själv och ju större andel av allt vetande man har, desto visare är man. Det var viktigt att bevittna, minnas och kunna återge händelser på ett trovärdigt sätt. Man lärde sig recitera långa stycken, *thulas*, varav Widsith, Völuspå och Rígsþula är tre exempel som förekommer i källstudien.

Caesar och Tacitus beskriver germanernas riter och manifestationer för livets skeenden och återkommer flera gånger till tingets betydelse i samhället. Tacitus beskriver hur pojkar blir män genom att ta emot sköld och spjut av sin far eller hövding bevittnat av tinget (Germania, kap 13) och hur män som bildar familj och hushåll blir upptagna som medlemmar. Herschend (2009, s 165) menar att man förvisso kan läsa ut åtta tillstånd i livet med en manifesterad övergång till nästa i Tacitus Germania (födelse, barndom hemma, övergång till vuxen, giftermål och bilda familj, uppfostra barnen, använda barnen för att bygga nätverk, ålderdom samt död med efterföljande arv till efterlevande) men att det som egentligen beskrivs är fem stadier (giftermål, barn, nätverksbyggande, trygga ålderdom samt avsluta sitt liv på rätt sätt). Tacitus beskriver även att val av kungar sker bland dem med högst status, men att befälhavarna väljs utifrån deras lämplighet. Han beskriver att ämnen diskuteras bland hövdingar innan de går upp till tinget för att beslutas om och är noga med tingets roll. Tacitus lägger också stor vikt vid att det viktiga som sker i samhället sker i vittnens närvaro. Hedeager beskriver också beskrivningar i texterna utifrån en förförståelse om rit de passage under tidigare delen av järnåldern som vi inte har idag. Hon nämner exempelvis traditionen att bevisa sin manlighet genom att döda ett så stort eller farligt djur som möjligt.

I Widsith (strof 38) står att läsa att Offa ”erövrade det mesta av sitt kungarike i strid innan han var man” vilket kan vara det första exemplet på identitetsbegrepp utifrån rituell status, att Offa kunde vara kung utan att vara man och att man gör skillnad på män och ännu icke-män.

I materialet är det tydligt att grupptillhörigheten är viktig för individen och i många av texterna hänvisas ofta till både en egen identifikation med en grupp och en misstänksamhet mot andra. Heder och anseende fyller en viktig roll för individen i en muntlig kultur, den som ljög och inte stod för sitt ord fick det svårt. Människor mindes genom berättelser i grupp (sagorna som är nedtecknade på 1200-talet), människor fick beslut redovisade muntligen på tinget, att bevittna, att minnas och att kunna redogöra var viktigt. Diamond (1997, s 278ff) redogör för att anseendet var fundamentalt i band och stammar. Den som gav en gåva förväntade sig en likvärdig gåva tillbaka inom överskådlig framtid. I samband med hövdingdömens uppkomst så formaliserades detta till ett löne- eller belöningsystem med varor och tjänster. Heder och anseende är en annan viktig komponent som består av individens självuppfattning och andras uppfattning om individen som individen både kan vara medveten och omedveten om. Heder och anseende uppnåddes enligt texterna genom att hålla sig inom lagens ramar, vara lojal mot gruppen och genom att vara generös mot fränder och knyta allianser. Heder och anseende är en del av status och att vara känd var ett mentalt certifikat, man blev legitimerad genom sin uppenbarelse. I exempelvis *Havamal* förekommer många referenser till relationen mellan människor i syfte att vårda sitt anseende och relationen till människor i sin omgivning, exempelvis i *Havamal* 57:

”Brand brinner av brand, tills han brunnen är, låga tändes av låga. Den ene för den andre genom ord blir känd, och den alltför slöe genom slapphet.”

Lojaliteten till familj, fränder och gruppen är genomgående i texterna och lojalitetsbrott straffas hårt. Tacitus (*Germania*, kap 12) beskriver att den som svek sänktes i myrar och mossar. Stora delar av Eddan och lagtexterna bygger på rätt leverne i förhållande till sin grupp. En klan är en social grupp som ofta är definierad genom släktskap. I runmaterialet förekommer gillesbroder (*gildi*), släkting (*ættmaðr*) och vän (*vinR*) frekvent som exempel på dessa strukturer. Widsith som är en av stammen Myrgings är den förste vi möter i textmaterialet som beskriver sig som ett tilltalsnamn (och/eller ett binamn) i kombination med grupptillhörighet. Om det skulle vara så att det inte finns någon annan Widsith bland Myrgings, så är kombinationen ett unikt namn.

Redan Caesar och Tacitus beskriver ritens, ceremonins och manifestationens värde. Gruppens sammanhållning stärktes och bekräftades i manifestationer och ceremonier där människor bytte

gruppstatus (och därmed identitetsbegrepp) som bevittnades och mindes av gruppen. Manifestationer i form av generösa handlingar gentemot gruppen var viktig för att visa lojalitet och bygga förbund. Mycket i samhället sker i offentligheten, individen bedöms och döms inför kollektivet, individen ges privilegier genom val och ritualer, man kan både förtjäna och förlora sin ställning och binamnet uppstod i kollektivet, som därmed också formar medlemmarnas identitetsbegrepp.

Tinget

Tingets roll var central och institutionaliserade skapande av nya minnen och händelser. Vid tinget sker rättsskipning, vid riter bevittnar många att en individ går från ett tillstånd till ett annat. Alltinget på Island samlades första gången år 930 och hölls under de två veckorna som följde på midsommar. Anteckningar som finns bevarande tillsammans med de lagtexter och nedteckningar som *Gragas* och *Landnámabók* ger oss en rik bild på hur tinget fungerade. I *Vita Anskarii* (kap 19) förekommer en beskrivning av tingsplatsen där det framgår att råd och församling samlades på ett öppet fält, att det var en ganska bullrig tillställning och att samlingsplatsen byggts med grenar, där deras lövverk tyngdes ner över deltagarna. Ärendena avhandlas offentligt i vittnens närvaro, köpekontrakt och andra dokument läses upp inför alla, edgångar följer på varandra där man går i god för varandra i olika sammanhang.

Förvanskning av det kollektiva minnet och lögn är allvarligt då det inte som idag enbart är ett ord som man kan bortse från utan en förändring av det kollektiva minnet som kan skada dess bevarande. Edgången förekommer i lagtexterna. I Skandinavien förekom en muntlig rättstradition där tvister och identifiering avgjordes vid ting, där många deltog och det kollektiva minnet utgjorde registret. Att göra ett registerutdrag innebar att kalla lämpligt antal personer för att styrka din ståndpunkt och att du är den du utger dig för att vara. Lagen beskriver hur många som skulle kallas beroende på ärendets art.

I samband med tinget förändras också människors status: pojkar blir upptagna som män, andra döms till fredlöshet, böter eller döden, man hyllar och skapar hjältar, man dömer och fördömer andra. För den som har heder och anseende väger ordet tungt och i källmaterialet inleds ofta beskrivningen av människor med sådant som beskriver deras heder och anseende. Med heder och anseende följer också ett i dagligt bruk starkt vittnesmål en trovärdig part i edgång.

Titlar

Tacitus beskriver tinget och valet av hövding och härförare (Germania, 11) och den dugligaste gjorde sig förtjänt av titlar, som ännu en gång gavs av kollektivet och i riten och vittnens närvaro. Däremot anger varken Caesar eller Tacitus andra titlar än hövding. Caesar belyser särskilt samhällets organisation, som att sveberna är organiserade i hundra härader och att varje härad har tio stående krigare som yrke (Caesar, Fjärde boken, 1) och att det ”därigenom inte uppstår avbrott i vare sig jordbruk eller kunskap och övning i krigiska värv.” En specialisering och formande av en ny yrkesroll.

I *Widsith*, *Beowulf* och *Getica* förekommer många kungar, hövdingar och krigsledare och också i vissa fall en inbördes ordning dem emellan. I vers 24 nämns Roduulf, som var kung över ett antal riken i Scandza men lämnade dem för att ansluta sig till Theodoric (den Store), goternas konung och i vers 26 nämns Filimer, Gadarics son som den femte kungen efter kung Berig, som bestämde att folket skulle flytta från Östersjöns stränder till Skytien. Hunner nämns i stycke 30 och det nämns också allianser mellan kungar (vers 142). De första förekomster av titlar utöver aristokratiska titlar i ett skandinaviskt sammanhang förekommer i *Widsith*, som skiljer på vikingar och varingar. *Getica* redogör för präst (sex förekomster), hövding (fyra förekomster), krigare (sju förekomster), kung (inte mindre än 203 förekomster), drottning förekommer vid sex tillfällen, soldat förekommer trettioen gånger och slav förekommer nio gånger. Några andra titlar förekommer inte. Ur ett familjeperspektiv förekommer son 89 gånger, dotter 16 gånger och hustru vid fem tillfällen i texten.

I Petersons (2006) runordsförteckning förekommer titlar utifrån maktstruktur enligt följande: konung (*kunungR*), härskare (*valdr*), jarl (*iarl*) och hövding (*forungi*, *grímR*, *hærsiR*, *skati*, *stilliR* och *vísi*), herre (*dróttinn*) samt kämpar (*þiagn*), följesmän (*gængiR* och *sinni*), landsman (*landmaðr* och *liúðr*) och sven (*svæinn*). Därutöver finns exempelvis i *Havamal* relativa maktstruktursbegrepp som konungason (*Havamal*, 15). Det finns även titlar som redovisar maktstrukturer till sjöss som skeppsförare (*stýrimaðr*), sjökrigare (*fluti*), viking (*vikingR*), skeppsman (*skipari*) och skeppsfölje (*skiplið*). Förvånansvärt få yrkestitlar förekommer bland runristningarna: bonde (*bóndi*), skald (*skald*), smed (*smiðr*) och präst eller tempelvärdare (*viaværi*) är de enda förekommande. Några titlar signalerar samhällsklass som niding (*níðingR*) och frigiven träl (*løyssi*). I *Rígsþula* beskrivs berättelsen om Jarl, Karl och Träl – träl och trälinna. Samtliga titlar är i maskulinum förutom skeppsfölje (neutrum) och hushållerska (femininum).

Kronologiska identitetsbegrepp

I det genomgångna materialet lyser kronologiska identitetsbegrepp, dvs identitetsbegrepp knutna till tidpunkter i individens liv, med sin frånvaro. I den mån människor åldersbestäms så är det utifrån deras relativa ålder, som barn, ungdom, ung vuxen, vuxen och äldre. I runristningsmaterialet talas det om en generation tillbaka och nästa generation. Barnbarn, farmor, mormor och morfar lyser med sin frånvaro, i något fall förekommer farfar. Allt övrigt tillbaka i tiden är förfäder (*langfæðrgaR*) och stammödrar (*langmøðrguR*). Tidpunkter i den mån de anges är utifrån ett antal personers levnad och ett rikt exempel på det är den äldsta dateringen från Island, i Landnámabók (kap 2) där det står att:

”På den tid, da Island blev fundet og befolket fra Norge, var Hadrian pave i Rom og efter ham Johannes, der var den femte pave med dette navn. I landene nord for Alperne var det Ludvig Ludvigson som var kejser, og sønnerne Leo og Alexander rådede over Miklagård (Byzans). Harald Hårfager var konge over Norge, Erik Emundson og hans søn Bjørn over Sverige, Gorm den Gamle over Danmark, Alfred den Store og sønnen Edvard over England, Kjarval over Dublin og Sigurd den Rige over Orkneyøerne.”

Hadrianus I (792–872) var påve i Rom till 872 då han efterträddes av Johannes VIII (åtta, inte fem), Ludvig II (806–876, sonson till Karl den Store och son till Ludvig I) var kung i det östfrankiska riket, Leo IV (866–912) var kejsare i det bysantinska riket (870–912), Alexander (870–913) regerade (912–913) och Harald Hårfager (850–933) var kung i Norge och utan att gå igenom hela regentlängdsarkivet kan det konstateras att om Alexanders regeringsperiod började 870 och Hadrianus I slutade 872 så bör händelsen dateras till ca 871 med ett års felmarginal. Det är ett fullgott sätt att datera på om man har tillgång till obrutna regentlängder, vilket tidens tand motverkar. Dateringsmetoden var i grunden romersk med makthavarens och inflytelserika personers år i ämbetet, i romerska fallet konsulerna som skiftade årligen. Men efter att Rom delades upp och Europa kom att bestå av många småriken blev metoden komplex och mycket möda lades på att hålla reda på många olika regentlängder.

Duncan (2008, redogör för att detta föranledde påven Johannes I (-536) att ge Dionysius Exiguus (ca 470–540/560) uppdraget att räkna fram vilket år det var med Jesu födelse som fixpunkt i stället för världsliga härskares regeringstid (Duncan, 1999, s 78ff). Exiguus fastställde innevarande år till 532 efter Jesu födelse. Beda (672/673–735) var den förste att år 731 i *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (bok 1, kap 2) introducera begreppet ”före/efter vår Herres inkarnation” och därmed introducera begreppen f Kr och e Kr. Detta sätt att räkna följde med kristendom och skrivkonst till Skandinavien. Det tidigare romerska och det nya Anno Domini-systemet användes parallellt under lång tid, och ett exempel på det är den första

exakta tidsangivelsen (år-månad-dag) som vi har i Skandinavien i *Adam av Bremens krönika*. I samband med ett återbesök i Birka konstateras att biskop Unni har avlidit i ”den nionde indiktionen i mitten av september 936”, vilket kan räknas om till den 17 september 936. För säkerhets skull dateras händelsen även i ”*Otto den stores första regeringsår och hundrafyrtioåttonde året efter Willehads, den förste Bremerbiskopens, död.*” Detta är det första funna datumet som rör en individ och som är ett fullständigt kronologiskt identitetsbegrepp i Sverige. I Norge föds Håkon Sigurdsson Ladejarl den 24 december 935 (Heimskringla) vilket är Skandinavien första fullständigt tillämpade kronologiska identitetsbegrepp för födelse. Det första fullständiga dödsdatum vi känner till i Norge är Magnus den Godes (1024–1047) dödsdag, den 25 oktober 1047 (Henriksson, 1985).

I Danmark fick Gorm den Gamle besök av denne biskop Unni 936, vilket fäster den danska kronologin i Anno Domini-systemet. Det första danska kronologiska identitetsbegreppet som kunnat konstateras i materialet är kung Godfred, som förekommer i *Annales Regni Francorum* (kap 810, efter Anno Domini-datering) där det står att ”Godfrey, danskarnas kung, avled och hans brorson Hemmingus tog över tronen och slöt fred med kejsaren” (Henrikson, 1985, s 35) Den som förekommer i källorna med identitetsbegrepp i form av komplett födelsedag och dödsdag är Sven Tveskägg: 17 april 963–3 februari 1014. Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* innehåller inte ett enda datum eller datering och därmed inte heller något kronologiskt identitetsbegrepp. *Gesta Danorum* kan bara antagas sträcka sig tillbaka till 700-talets början. I *Vitae Anskarii* (kap 7) nämns en kung Harald (Klak, kung på Jylland mellan 812–827) som regerade över några av danerna och som blev fördriven av andra kungar i samma provins. De första kvinnorna med kronologiska identitetsbegrepp som kunnat hittas i materialet är Gunhild av Danmark (1019–1038) som avled den 18 juli 1038 samt Ingegerd Olofsdotter (1001–1050) som avled den 10 februari 1050. I de samtida skandinaviska källor och i runmaterialet förekommer inte dateringar av år utan åren är härledda. Datering är praktisk och operativ. Redan Tacitus beskriver (*Germania*, kap 11) att de germanska folken följde månens faser. Årstid och månad är viktig för jordbrukets sådd och skörd, veckor och månader är viktiga för att bestämma när man samlas, när på dygnet något sker är av praktisk betydelse för dagens göromål. Det förefaller finnas en skarp skiljelinje mellan vikingatid mellan tillämpningen av relativa år och Anno Domini-systemet, vilket sammanfaller med Skandinavien kristnande och förändringen att tillämpa skrift och inte enbart muntliga källor. Individens födelsedag och dödsdag blir centrala identitetsbegrepp först efter kristendomens ankomst.

Rumsliga identitetsbegrepp

I de romerska beskrivningarna läggs mycket stor vikt på att beskriva geografi och område, men det förekommer inga städer eller andra platser än floder, berg och kuster i beskrivningarna. Landområden angavs som referenser till var stammar levde vid en viss tidpunkt. Gränser var inte fixa och det förekommer ha funnits mycket utrymme så att land kunde betraktas mer som ett område att kontrollera och vakta mot inkräktare än ett eget fixerat territorium. Befolkning och relationer till andra människor förefaller vara viktigare än adress. Det är först under 700-talet som vi noterar binamn som har geografisk anknytning, därmed inte sagt att det inte funnits tidigare. De första namngivna orter vi har som kan knytas till personer är *Vita Anskarii* (kap 11) där Birka nämns vid namn år 829. I *Adam av Bremens krönika* (kap 1.6) så ligger staden i ruiner. Adam av Bremen krönika innehåller många namngivna orter. Av särskilt intresse för vår studie är kapitel 18, där indelningen av Danmark redogörs och där det framgår att det förekommer många stammar och hövdingdömen på öarna, ibland till och med flera på små öar som Fehmarn. Det är en situation precis före eller i samband med den danska riksbildningen. I bok 4, kapitel 4, strof 491 nämns exempelvis Jylland, Odense, Fyn, Själland, Århus, Roskilde (nämns som danernas kungasäte) och Ålborg. Här nämns det norska havet, vilket är första förekomsten av ordet Norge. Intressant är också att det nämns i strof 495: "*I öster vetter den mot en utskjutande del av Skåne, där samhället Lund är beläget.*"

De första förekomster att koppla namn till en plats är från *Landnámabók* på 870-talet. Under studerad period använder man binamn och stamnamn, inte ort som härkomst. Före 800-talet är man av stam och härkomst, efter 800-talet har man därutöver eller i stället binamn. Man äger eller kontrollerar mark, men kommer inte från platser. Platsangivelser används ofta och noggrant men är till för geografisk orientering och framför allt sjötransporter. Man beskriver land till babord och styrbord för att beskriva rutter. I *Vita Anskarii* lär vi också känna kung Björn av Birka samt kungar i Danmark, i Karl den Stores annaler lär vi känna kungar från kungariket kring 810-talet. Före 800 så har vi varken namn eller några förekomster av namn med koppling till plats. Man kontrollerade folk eller var del av folk, inte land. Från runmaterialet är ortnamnen inte vanliga som identitetsbegrepp utan mer i form av ägande.

Identitetsbegrepp i ägande

Ekengren (2009) diskuterar förändringar i beteende och ceremonier utifrån influenser från romerska område och limes under perioden. Ekengren (2009, s 21) beskriver traditions- morfologisk adaption och funktionell adaption som två viktiga fenomen under romersk

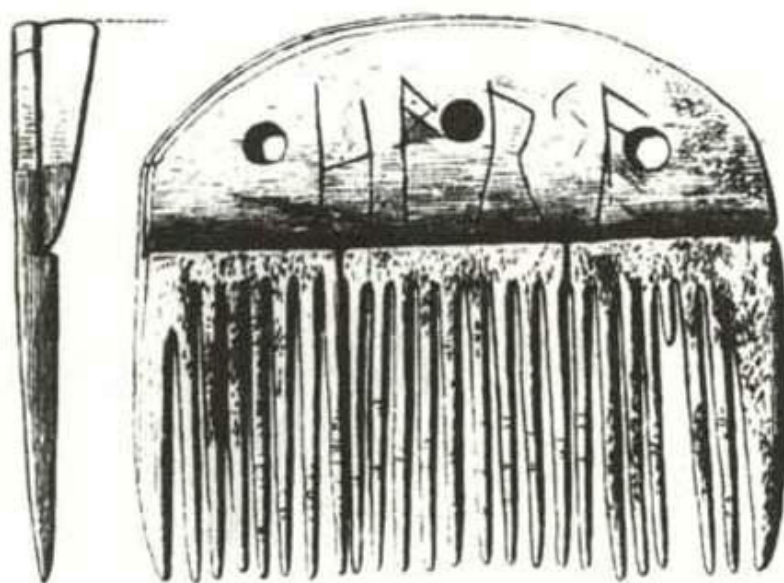
järnålder. I samband med kontakter om omvärlden – både inom den närmre och mer långväga, kom man i kontakt med nya beteenden, influenser och föremål. Dessa kontakter förändrade både uppfattning, beteenden och uttryck men i många fall inkorporerades dessa i tidigare traditioner och användningsområden. Många av artefakterna kan ha haft en annan betydelse och funktion än den vi föreställer oss. Tacitus förfasar sig över att germanerna inte förstod ädelmetallens värde och skillnaden mellan mynt (Germania, kap 5). Tacitus beskriver att männen hade ringar runt halsen tills de dödat sin första fiende och fick spjut och sköld som tecken på sin nya status efter invigningsriten och under vendeltid i Europa uppstår ett omfattande symbolspråk i klädedräkt och föremål. Herschend (2009, s 165ff) menar att den egentliga egendomen var gården och att det förekommer tre gårdar i en fri människas liv: föräldrarnas, sin egen och barnens, att själva gården utgör både arvet, en rit de passage och ett identitetsbegrepp. Gården var däremot inte knuten till en plats utan uppfördes där det fann sig lämpligt i förhållande till föregående gård. Gården hade också en livslängd både som plats och byggnad. Tacitus beskriver föremål som visar på en status genom ägande: ringar, sköldar och vapen som lämnas över och som visar en status.

Det allra äldsta föremålet med ett identitetsbegrepp och det allra äldsta objektet med en runristning är Meldorf-fibulan som hittades i en brandgrav i Schleswig-Holstein i norra Tyskland, kan dateras till 50 e Kr och har fyra tecken ristade: *hiwi*. Düwel och Gebühr (1981, s 172) menar att det är dativform (till någon) men att det bland tvåhundra fibulainskriptioner endast finns ytterligare en i dativ-form i Norge, daterad till 600-talet. De menar att den i så fall skall översättas ”till Hiwi” eller möjligen om man utgår från ordet *hiwigaR* (maka), översätts till ”(gåva) till makan”. Düwel och Gebühr diskuterar, som så många andra runologer, vad de fåtalet antal tecken angivna på det arkeologiska föremålet egentligen betyder.

Figur 1. Meldorf-fibulan. Källa: Düwel & Gebühr (1981).

Det äldsta fyndet i Danmark är kammen i ben från Vimose på Fyn som kunnat dateras till ca år 150–160 och som har inskriptionen *harja*. En av de sköldar som hittades i Vimose-deponin har med hjälp av dendrokronologi kunnat dateras till år 205. Även här diskuteras om *harja* är ett (mans)namn eller om det helt enkelt betyder kam. Henriksen (1996, s 51) menar att det generellt är svårt att datera den här typen av kammar och att det finns 16 liknande bland Vimose-deponins 57 kammar, dock endast denna med ett identitetsbegrepp knutet till sig.

Figur 2. Harja-kammen. Källa: Odense bys museer, 2022.

Därefter finns det några fynd i Skandinavien som kan dateras till 210–260 och där det är omöjligt att datera dem närmare än så. De utgör således alla identitetsbegrepp utifrån namn och ägande. Från Vimose och Illerup finns ytterligare fyra fynd: namnet *Swartja* återfinns på ett sköldhandtagsbeslaget från Illerup (DR 841, DK-nr MJy 85) och namnet *Wagnijo* förekommer på tre lansspetsar: Vimose-lansspetsen (DR 840, DK-nr Fyn 22) och Illerup-lansspetsarna (DR842, KD-nr MJy 88 samt DR843, DK-nr MJy89).

De äldsta fynden av runristningar med identitetsbegrepp i Sverige är en lansspets från Mos på Gotland från 200-talet och en silverbrosch från Gårdlösa i Skåne. Mos-spetsen har inskriptionen *gaois* eller *baklänges sioag* (Thunberg, 1970, s 232). Jansson (1967, s 11) menar att det är svårt att avgöra vad det betyder. Är det en spets som ägs av Gaois, en magisk text i samband med användandet eller är det ett namn på ett kollektiv – en stam, klan eller hövdingdöme? På Gårdlösafibulan (DR EM85) som dateras till år 210–260 står det *ek unwod(z)* som översätts till

"Jag, Unwod". Unwod är ett namn som betyder behärskad eller lugn, men det kan ju också bara betyda att ägaren är behärskad och lugn och hette något annat. Det kan också vara så att Unwod är den som tillverkat fibulan. I det senare fallet är det ett av de äldsta identitetsbegreppen i form av namn, i det förstnämnda fallet är det ett av de äldsta tydliga identitetsbegreppen i form av ägande. Det äldsta norska fyndet av runinskriptioner är Amla-stenen i Kaupanger och kan inte vara yngre än ca 450 e Kr. I Barmen finns en runsten som dateras till första halvan av 400-talet med texten "*ek (th)irbijaR ru*", som betyder "jag som gör människor maktlösa skrev dessa runor". Något namn förekommer inte förrän ungefär 500 e Kr, som Bellandstenen är daterad till med namnskriptionen *keþan*, som betyder Keþas grav.

Brakteater är särskilt intressanta som identitetsbegrepp genom ägande. Det finns många fynd av brakteater och några har även runristningar. Det anmärkningsvärda med dem är att enbart förekommer under slutet av folkvandringstiden och dateras till 450–540. Det finns fem grupper av brakteater, från A-typen med ett huvud i profil som skall likna kejsarens i Konstantinopel till D-typen med stiliserade djur (som sedan utvecklas ända fram till slutet av vikingatiden). Brakteaterna är ett exempel på den förändring i användning och betydelse som Ekengren (2009) beskriver. I bysantinska riket användes de som elitens smycken för att visa lojalitet till kejsaren. Till våra trakter kom de förmodligen i form av A-typen som något magiskt som förknippas med makt och kom alltmer att bli ett religiöst föremål. Den numera försvunna Vadstenabrakteaterna har runalfabetet ristat på sig, som att vi skulle ha ett smycke med texten "A bcd efghi jkl mnopq rs t uvx yzää ö" på sig, men texten var oväsentlig, synen på runorna som magiska var viktig.

Figur 3 Den sedan 1930-talet försvunna Vadstenabrakteatern med äldre runor. Källa: RAÄ, Agrell (1934).

Märken och bomärken

Lindholm (1976) och Skånberg (2003) redogör identitetsbegrepp i form av märken och bomärken i Skandinavien. Enligt dem uppstår märkena samtidigt som kristendomen kommer till Skandinavien. Det finns inga fynd som är äldre i det begränsade material som vi har att tillgå. I vårt närområde förekommer de tidigt i tillämpning och lagstiftning. I den *saliska lagen* som härstammar från 400-talet står att finna att de saliska frankerna skall använda sig av bomärken och *trochwido*, märkplattor i trä, för att hävda sitt ägarskap till föremål och markområden (Skånberg, 2003). Märken, signa, förekommer tidigt i de germanska lagtexterna och används till märkning av djur, gränsutmärkning av land- och skogsområden samt lösöre och bruksföremål. I *Lex Ripuaria* från 600-talet och i Karl den Stores lag, *Lex Saxonum*, från 800-talet krävdes en märkning av föremål med bomärke eller namn som unikt kan kopplas till en individ för att ägaren skulle kunna hävda ägarskap och åberopa stöld.

Groebner (2009, s 130ff) är av uppfattningen att Karl den Stores arkiv blir en form av register då dokumenten i samlingen utgör land- och egendomsägarnas märken. De skandinaviska lagtexterna beskriver hävd till egendom genom beskrivning av ägande och påföljder vid stöld. Däremot förekommer ingenting om märkning av föremål för att koppla dem till ägarskap – med ett undantag och dessutom i den äldsta av de skandinaviska lagtexterna: *Gragas* från 930-talets Island, som dessutom har många likheter med de frankiska lagarna.

I *Jydske Lov* förekommer begreppet *sarelic mark* för att indikera ägande, dvs mark med särskilda villkor. Det är dock svårt att sätta en tidpunkt för ägande och framför allt identitetsbegrepp utifrån ägande. I Skandinavien kan runstenarna ses som en form av redovisning av ägande då de ofta utgör ett testamente om vem som äger marken och vem som är efterkommande. Runstenarna är det närmaste vi kommer märken och bomärken i Skandinavien under fram till slutet av vikingatiden. Ohlmarks (1976) menar att de svenska lagtexterna är senare än de isländska och danska, även när det gäller tillämpningen och inte enbart i nedtecknandet. Vi vet för lite helt enkelt, både i det arkeologiska materialet och i de skriftliga källorna för att säga något om förhållandena i Skandinavien under järnåldern.

De äldsta registren

Walette (2004, s 29ff) redogör för att *Islendingaboken*, *Gragas* och *Aetsvi* är de tre äldsta bevarande skandinaviska skrifterna. Eftersom *Landnámabók* är en form av register och också

tillhör de äldsta bevarande skandinaviska skrifterna så kan 870-talet utgöra datering för förekomsten av register i Skandinavien. Groebner (2009, s 59) menar att det fjärde Laterankonciliet 1215 utgjorde grunden för de första invånarregistren inom den romersk-katolska kyrkans område. Kyrkan fick i uppdrag att identifiera kättare genom att säkerställa att alla församlingsmedlemmar tog nattvarden minst en gång per år. I protokollet från konciliet förekommer skyldighet att skriftlig redogöra för den som bryter mot detta (kanon 38) men att själva hanteringen (kanon 21) sker mellan den enskilde och dennes präst. Särskilt nitiska lär de tyska biskoparna varit, och Skandinavien hade starka band med kyrkan. Det borde ha funnits ett omfattande register och dokumentsystem från tiden även i Sverige, men det förefaller som om ingenting är bevarat.

De äldsta certifikaten

Det äldsta certifikatet från Nordeuropa kan enligt Groebner (2009, s 130ff) ha varit Gregorius av Tours (538/539–593/594) delade mynt, där han bar med sig ena halvan och den andra stannade kvar hemma. Det skulle kunna bevisa hans identitet när han kommer tillbaka. Ratchis kröntes till kung över Langobarderna 744 och utfärdade 746 Ratchis edikt, som innebär att ingen får resa in eller ut ur kungariket utan ett kungligt brev, en *epistula*. Gränsvakterna är skyldiga att förhöra den resande om sina avsikter och krävde en identitetshandling i form av en vaxtavla som efter kontroll förses med stämpel eller sigill (Groebner, 2011, s 130). I de bysantinska, langobardiska och karolingiska lagarna finns beskrivningar av gränskontroller och certifikat av olika slag. Enligt Groebner förekommer särskilda urkunder, *tractoria*, som kungliga sändebud kunde legitimera sig med och få rätt till det som resan kräver. Dessutom ansågs certifikaten som äkta och giltiga om de följde formalia i innehåll och viss handstil, en standardisering av själva certifikatet. Sigillen uppkom på 900-talet och under 1000-talet kom kodade texter och tillagda äkthetstecken i urkunder och kungliga brev. Något sådant står inte att finna i en skandinavisk kontext. I en muntlig tradition kan man tillämpat fraser eller lösenord av vissa slag, men vi saknar kännedom om det. I Eddatexterna finns flera tillfällen då man möter en främling och har ett längre samtal om vem denne är och har för ärende. Det kan också ha förekommit igenkänning utifrån exempelvis tatueringar och andra beständiga yttre epitet och ägodelar.

Diskussion

Efter genomgången av källmaterialet och analysen av materialet utifrån identitetsbegrepp och kategorisering behöver några mönster i analysen diskuteras ytterligare. För det första förefaller det som att det finns ett samband mellan samhällets storlek och tilldelningen av identitetsbegrepp. Dessutom ser det ut att följa ett mönster: innan 800-talet så består identiteten av ett tilltalsnamn och en gruppstillhörighet. Efter 800-talet består identiteten av ett tilltalsnamn med binamn och ofta en relation till andra personer, föräldrar eller ledare och när det inte räcker till får man en yrkesroll till sitt namn också. Samhället blir påhittigare när vi kommer i kontakt med många fler människor och ingår i flera olika grupper.

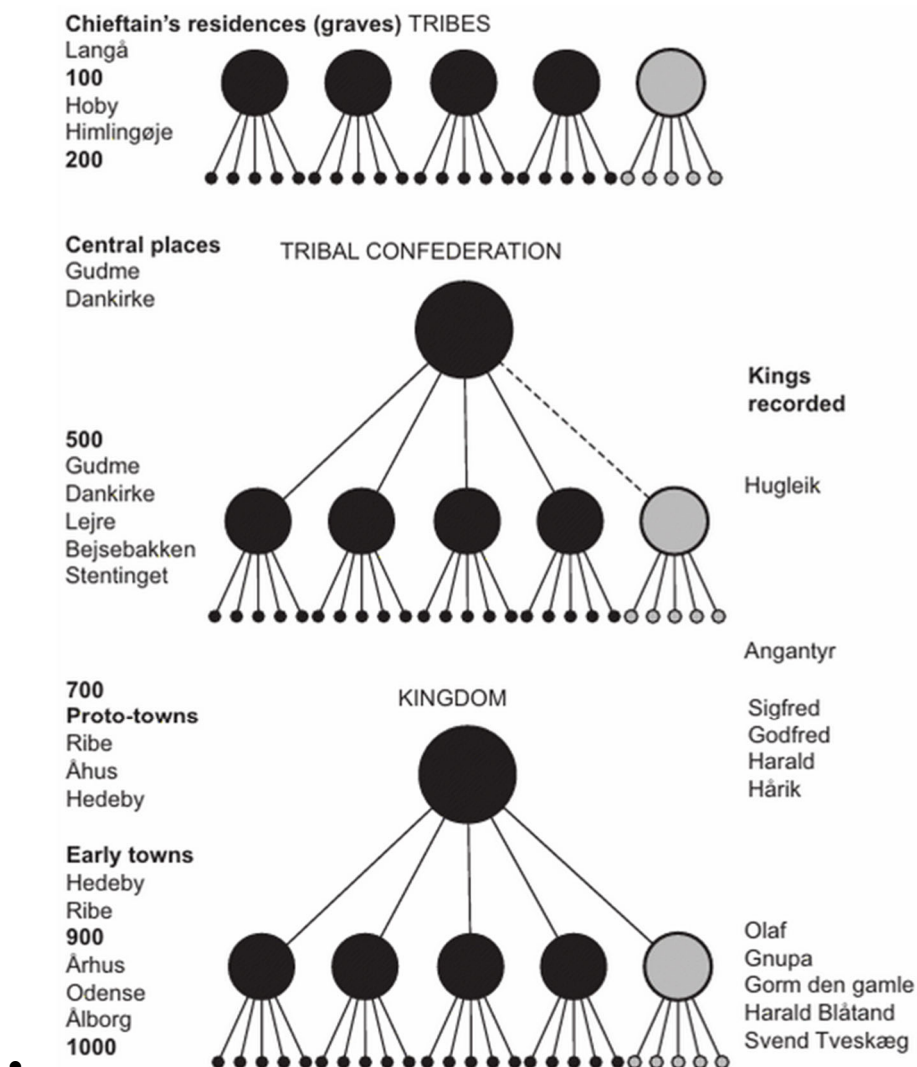
Förhållandet mellan identitetsbegrepp och samhällets storlek

Renfrew och Bahn (1991, s 169) menar att samhällets storlek och organisation har betydelse för hur vi studerar det arkeologiskt. De delar in historien i utvecklingen i fyra grupper:

- **Rörliga jägarsamlar-grupper** (*bands*) som består av mindre än 100 individer, normalt är släkt, saknar formella ledare och som rörde sig i förhållande till årstiderna.
- **Segmentära samhällen** (*tribes* eller *stam*) som består av mellan 100 och några tusen individer, kan ha formella ledare och en huvudstad men saknar ekonomisk organisation för att bilda en stat.
- **Hövdingdömen**, som består av mellan 5000–20 000 individer. Det finns alltid en ledare och en elit eller social struktur i samhället och det finns också en specialisering i samhället. Karakteristiskt för hövdingdömen är platser för utövande av ceremonier då det krävs religion och tradition för att förena gruppen.
- **Tidiga stater**, som består av flera städer med upp till 5000 individer i varje stad. Bildas en social struktur som förenar städerna med centralmakten. Individerna är knutna till staden men har staten som del av sin identitet.

Diamond menar (1997, s 280) att ett hövdingdömen nästan alltid innebär ett kleptokratiskt system och där eliten tillämpar fyra universella förfaranden för att kontrollera tillgångar och makt: a) att införa våldsmonopol, avväpna befolkningen och beväpna eliten, b) göra befolkningen lycklig genom att återföra stora delar av tributen, c) använda vålds- och maktmonopolet till att skapa trygghet för befolkningen genom att upprätta (populär) lagstiftning och stävja internt våld samt d) skapa en accepterad föreställning som rättfärdigar kleptokrati och ett elitistiskt system, en föreställning som ofta utvecklades till religion eller ideologi. Enligt Diamond är statens uppkomst en konsekvens av hövdingdömens uppkomst – ett fåtal hövdingdömen kommer överleva och kommer organiskt omorganisera sig till att bilda en stat

då funktionerna finns där. Det finns en utveckling från mindre och enklare organisationer mot större och mer komplexa utifrån ett resursbelöningsperspektiv. Att dö för organisationen och kollektivet finns i hövdingdöme och stat men inte i stam och klan. Ett hövdingdöme expanderar i periferin för att trygga centrum. Det görs genom att skapa makt- och kontrollcentrum i periferin och tillse att familjer, band och stammar i stället blir del av hövdingdömet struktur. I ett skandinaviskt sammanhang är det intressant. Lihammer (2007, s 276), Price (2015, s 316ff) och Herschend (2009) har behandlat ämnet. Price (2015, s 318) redogör för Näsman sociopolitiska modell (tabell 5) där han ser tre faser under järnåldern: stammar under romersk järnålder och folkvandringstid (0-ca 500), hövdingdömen mellan 500–800 och tidiga riken från och med 800-talet.

- **Tabell 5 Övergången från stammar via klaner och hövdingdömen till statsbildning.**
Källa: Näsman, Price (200x, s 318).

Detta avspeglas i litteraturstudien. Identitetsbegreppen sträcker sig inte utanför gruppen före 500-talet utan man definierar sig som grupp och inom gruppen känner man varandra och känner sina hierarkier utan att det behöver beskrivas. De flesta lever eventuellt också mer lokalt, vilket vi ser i litteraturen med flera olika grupper på Fehmarn eller andra öar. Mellan 500–800 definierar man sig som stam och klantillhörig eftersom man nu behöver redogöra för var man kommer ifrån. Från och med 800-talet ingår man i stora populationer där det kommer finnas många med samma namn och identitetsbegreppen utvidgas. Man ingår också i många olika grupper och samhället blir mer kosmopolitiskt.

Diamond (1997, s 272–299) har studerat dessa fyra grupper och menar att bands och tribes fortfarande finns kvar i många delar av världen, men att hövdingdömen försvann i början av 1900-talet. Hövdingdömen har en fast struktur och är beroende av mark och kontroll över mark för att överleva. Diamond (1997, s 277) menar att hövdingdömen varken hade de släktband eller kännedom om ingående medlemmar som band och stammar hade. För att kunna bedöma behovet av antal identitetsbegrepp som krävs för att forma identitetsbegreppskandidater som gör individen unik behöver vi utreda två företeelser: a) hur fungerar vår kognition – hur många känner vi till namn, känner vi igen och kan vi associera till? b) hur många identitetsbegreppskandidater behövs i en population och hur tilldelas de?

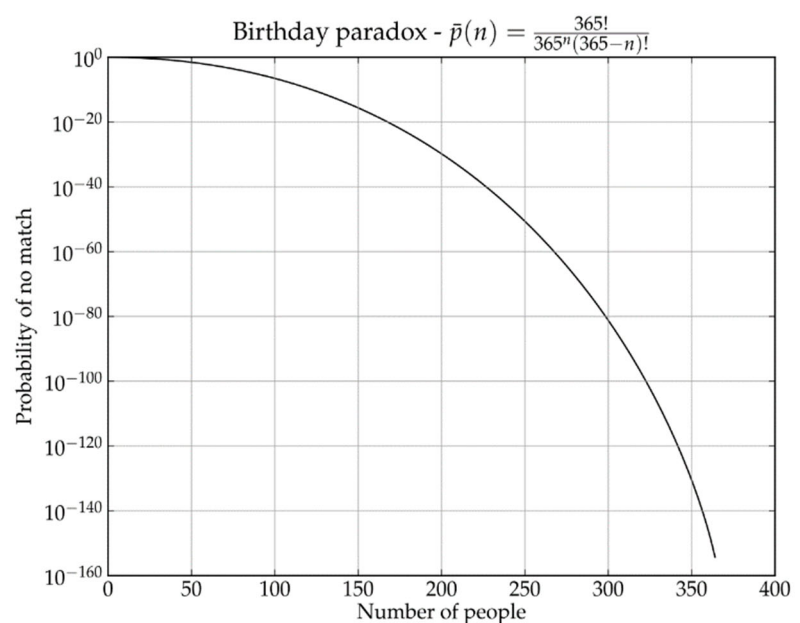
Dunbar (1992) har studerat hur gruppodynamiken ser ut bland primater och konstaterat att ju högre kognitiv förmåga desto större umgängeskrets för individen. Genom att genomföra en motsvarande studie bland människor kom han fram till att människor kan ha en personlig relation till mellan 100–231 andra människor (också beroende på kognitiv förmåga) och genomsnittet är 148 personer. Dunbar notera tre olika nivåer på sammanhållning utifrån revir och umgänge som han benämnde *camp (living groups)*, *clan* och *tribe* – utifrån deras revir och hur de umgicks. Den minsta gruppen (*camp*) består av 30–50 individer som lever stora delar av sitt liv tillsammans och som har djupa inbördes band. En *klan* består av 3–7 *camps* (90–350 individer) som ”interagerar regelbundet genom starka band mellan enskilda individer baserat på personlig kännedom och relation”, En *tribe* består av allianser av klaner som förenar 500–2500 individer som förenas genom gemensamma intressen och att de kommer i kontakt med varandra ofta eftersom de lever i samma område och har valt att samarbeta. Dunbar identifierade motsvarande militära gruppindelning: plutonens 20–40 soldater, kompaniets 50–300 soldater och regementets 2000–3000 soldater. Dunbar (2002) genomförde en global studie och oberoende var man genomför studien kom han fram till att människor har en förmåga till

personlig relation med mellan 147,8 – 153,5 personer, i genomsnitt 150 personer. Fler än så har vi inte en intuitiv förmåga att ha en personlig relation till och lära känna.

Yonelinas, Kroll, Dobbins och Soltani (1999) undersökte hur många människor vi har förmåga att känna igen. Slutsatsen av deras studie är att igenkänning kräver två möten. Vid första mötet med en individ associerar vi denne till grupperingar som vi själva satt upp. Först vid det andra mötet noterar vi individen specifikt. Stil, föremål och materiella ting är det vi mest kommer ihåg efter första mötet. Av föremålen är de mest unika (det vi aldrig sett tidigare) de bästa, därefter symboliska föremål som knyter till tillhörighet och rang. Ansiktet är det vi bäst kommer ihåg efter andra gången. Tilltalsnamn på individer som anknyter till dessa grupperingar, föremål och utseende bidrar till igenkänningen.

Pool och Kochen (1950) undersökte ur många bekanta människor får under en period på 20 år. De noterade samtliga människor de kom i kontakt med under perioden och kom fram till ungefär 22 000 personer. Därefter försökte de härleda hur många de verkligen kom ihåg eller trodde sig komma ihåg och kom fram till en maximal siffra på 7400 personer, dvs en tredjedel. Experimentet säger både något om hur många människor vi kommer i kontakt med och hur få av dem vi ens minns efteråt. Gurevich (1961) gjorde om experimentet med 27 personer i undersökningsgruppen och kom fram till att de man aktivt kan komma ihåg är 2130 personer i genomsnitt.

Harold Davenport och Richard von Mises (Ball-Coxeter, 1939) är kända för att definierat det som inom kombinatoriken kallas för Födelsedagsproblemet och som innebär att man beräknar hur många individer en grupp behöver bestå av för att sannolikheten att två av dem har samma födelsedag överstiger exempelvis 50 %. Svaret på exemplet är 23 personer. Ur ett identitetsbegreppsperspektiv är

Figur 4 Födelsedagsproblemet som graf. Källa: Wikipedia, 2021.

det intressant att ställa frågan: hur många individer behöver en grupp bestå av för att sannolikheten att två av dem har samma tilltalsnamn eller identitetsbegreppskandidat är större än en viss procentsats? Om det i en population föds 1 000 individer per år och individerna får var sitt unikt namn från en myndighet så behövs inte mer än 1 000 namn för att det skall vara 100 % sannolikt att inget barn fått samma namn. Men om alla nyfödda barn hade tilldelats ett slumpmässigt namn från en lista med 1000 namn hade det med 99,999 % sannolikhet redan efter 57 födda barn funnits två barn med samma namn. Utan att gå in djupare på matematiken kan vi konstatera flera saker: a) det är effektivt att ha en central tilldelning av namn om de skall användas som identitetsbegrepp, b) det behövs mer än namn i en ganska liten population för att vara något som identifierar individen unikt, c) ett mellanting som är nog så effektivt är att ha koll på vad andra i populationen heter och en ambition att ge den nyfödde ett unikt namn. Födelsedagsproblemet blir till nytta både för att förklara ceremonins nyttiga betydelse i ett kollektiv och hur många människor man behöver möta för att behöva lägga till ytterligare identitetsbegrepp till sitt namn. Kring 800-talets början tillkommer binamnen för att skilja på individerna. Kan det vara så att man nu börjar konstruera hövdingdömen med så många personer att tilltalsnamnen och gruppkäändomen förlorar sin betydelse och behöver en nyordning? Antalet namn eller antalet möjliga identitetsbegrepp inom en population kunna vara en indikator på hur stor gruppen är, hur väl gruppen känner de andra medlemmarna och hur vanligt det är med gemensamma namngivningsriter, där nya medlemmar i gruppen introduceras och får sitt namn. Det är också en indikator på att när gruppen växer och blir större än de enskilda medlemmarna kan överblicka kommer man snabbt att få introducera en mängd kompletterande identitetsbegrepp för att skilja individerna åt.

Förändringen av identitetsbegrepp över tid under perioden

Vad innebär det ur ett stam-, klan- eller hövdingdömesperspektiv på järnåldern att vi har en nära relation till 150 personer, har en bekantskapskrets på 2000–7000 personer och känner igen en tredjedel av personer i kommer i kontakt med under livet? Om man antar att ett hushåll består av ett tiotal personer som via någon i hushållet har kontakter med 150 andra hushåll ger det en nära krets bestående av 1500–3000 personer. Håller vi oss i det intervallet känner alla varandra via någon och eftersom vi känner varandra väl går det att följa varandras livsskeenden. Alla vet vilka vi är och vi känner alla, ofta sedan barnsben. Att behöva bevisa vem man är förefaller märkligt, man är ju den man är som person. Det enda som är intressant ur ett identitetsperspektiv är vad som förenar oss tillsammans och möjligen vad vi inte är.

Om vi har hövding-ambitioner och vill göra oss ett namn kan vi genom att möta eller bjuda in människor regelbundet från familjerna, med stil (heder och rejäl) och unik framtoning (föremål, generositet) som gör att man kommer ihåg oss väl göra oss ett namn hos $7\,400 \times 10 = 74\,000$ personer. Ryktet kan göra sitt till i några led om vi kan göra oss unika, särskilja oss från andra med hövding-ambitioner. Vi skulle kunna ha en allians i kärnan med högre lojalitet som sträcker sig ungefär till 75 000, kanske 100 000 personer.

Wells (199, s 13) menar att befolkningen under romersk tid i nuvarande tyska delstaten Baden-Württemberg bör ha uppgått till maximalt 500 000 invånare, vilket motsvarar ungefär 14 invånare/km². Sveriges befolkning vid första århundradet uppskattas till ungefär 200 000 personer, vilket motsvarar 0,5–1,5 invånare/km². Översätter vi ett hövdingdömes storlek till 75000–100 000 personer skulle det i området kunna finnas 5–6 hövdingdömen, vilket är rimligt utifrån beskrivningarna från Caesar och Tacitus. Men det räcker väl i ett järnåldersperspektiv med några hundratusen invånare i Skandinavien. Det förklarar också betydelsen av heder, manifestation, rykte, anseende, namn och materiell status och hur viktigt det var. Lämnar man gruppen på 3000 personer som känner de inre egenskaperna hos individen, så behöver man skapa en uppfattning hos övriga. Det förklarar många av de arkeologiska fynden under perioden mellan stam- och klan till hövdingdöme: många unika och dyrbara föremål blir vanliga. Nuvarande Danmark, Benelux, Tyskland, Polen och Tjeckien har en sammanlagd yta på 868 000 km². Den genomsnittliga befolkningstätheten mellan Sverige och Baden-Württemberg under första århundradet är 7 invånare/km². Det ger en befolkningsmängd på $868\,000 \times 7 = 6$ miljoner invånare och ungefär 60–75 hövdingdömen med 75 000–100 000 invånare i varje, vilket också stämmer överens med källorna.

Detta ligger väl i linje med de uppskattningar som Pool och Kochen (1950) samt Gurevich (1961) gör. Med en stor variation namn behövs endast ett fåtal ytterligare identitetsbegrepp som är lätta att komma ihåg. I ett hövdingdöme med ett unikt namn X på hövdingdömet och inom detsamma bestående av: tusen tilltalsnamn Y (1000 grupper), två kön (2 grupper), uppdelning i barn, ungdom, vuxen, äldre (4 grupper), fyra statusar (4 grupper) och ytterligare någon enkel markör som röda och gröna laget (2 grupper) kan man skapa $1000 \times 2 \times 4 \times 4 \times 2 = 64\,000$ unika identiteter. Det betyder att Individ A, en i X-stammen ingående äldre krigare från det gröna laget kan vara en unik identitet. Med 40 jämstora stammar skulle man med detta enkla system kunna skapa $40 \times 64\,000 = 2,56$ miljoner unika identiteter.

Identitetsbegreppen kan ha använts på olika sätt under perioden. I stammar är det sannolikt så att många känner varandra och har därmed kan stammens individer identifieras unikt genom stammens gemensamma minne. Individen behöver inte ensam identifiera sig och det finns inget behov av någon handling eller attribut för att identifiera individen. I klanen kan individen på motsvarande sätt kontakta stamma för att intyga att denne är den som denne utger sig för att vara. Stammen är identitetshandlingen för klanen, men då klanen är större än stammen kan individer ha samma namn varvid binamnet uppstår som ett identitetsbegrepp i kombination med stammens namn. Först i hövdingdömet kan individen hamna i en anonymitetssituation som kräver ytterligare attribut i form av vittnesmål om heder, anseende och relation till dem som står individen närmst, ibland vapenbröder och färdsällskap. I samband med kyrkans etablering, som också lägger grunden för formerna för statsbildning, kommer tre företeelser som förändrar hanteringen av identitetsbegreppet: skriftspråket, byråkratin och dateringen. Det blir av intresse att kunna betrakta individen som undersåte i samband med ledung, taxering och kyrklig administration.

Resultat och slutsats

Uppsatsen syftade till att identifiera samt datera de första förekomsterna och tillämpningen av identitetsbegrepp och även certifikat och register om möjligt. Vidare syftade uppsatsen till att med hjälp av arkeologiskt material i form av runristningar och artefakter med runristningar (inklusive runstenar) samt historiskt material att undersöka hur den enskilde individen identifierade sig och kunde bli identifierad under järnåldern.

Biometriska identitetsbegrepp: Fyra biometriska identitetsbegrepp har kunnat identifieras i studien. Tatueringar och hudristningar är kända sedan medeltiden och förekommer även under hela den studerade perioden (1–1050). Slipade tänder förekommer under vikingatidens senare del med dateringar mellan 880–1030. Hår och frisyr har haft betydelse som identitetsbegrepp under hela den studerade perioden (1–1050).

Kognitiva identitetsbegrepp: Binamn blir vanligt i materialet från början av 800-talet fram och har en kontinuitet in i medeltiden. De bildas dessutom redan tidigt beroende på biometriska egenskaper, geografi, familjeroll, samhällsfunktion samt vanor och extraordinära händelser som individen varit med om. Tilltalsnamn med släktrelation börjar också användas under 800-talet. De första tilltalsnamnen i de historiska källorna dateras till 500-talet som kung Hugleik av Danmark (skrivs Chlochilaich) och det första tilltalsnamnet i runmaterialet är eventuellt Hiwi på Meldorf-fibulan från 50 f Kr. Vidare är det första namnen vi känner till i Skandinavien utifrån studien Swartja och Wagnjo och dessa kan dateras till år 210–260. Det första binamnet första binamnet vi stöter på är i Getica, där vi får kännedom om att Filimer är son till Gadaric *den Store*. Det första identitetsbegreppet utifrån stamtillhörighet är från Widsith som är en av stammen Myrgings och som därmed kan dateras till 400-tal. Widsith kan också vara ett tilltalsnamn som bildats av ett binamn. I runmaterial och litteratur förekommer elitens titlar under hela perioden, inledningsvis hövding och härförare. Under 500-talet börjar kungar och drottningar nämnas, likaså soldat och krigare. Efter 800-talet uppstår många militära titlar både till land och till sjöss. Förvånansvärt få yrkestitlar förekommer i runmaterialet: bonde, skald, smed och tempelvärdare.

Kronologiska identitetsbegrepp: Det första identitetsbegreppet vi har från perioden i form av ett komplett datum är biskop Unni av Birkas dödsdag den 17 september 936 och Håkon Sigurdsson Ladejarl som föds på julfesten 935. Sven Tveskägg är den första skandinaviske

person som vi känner både födelsedag och dödsdag med komplett datum: 17 april 963–3 februari 1014. Det första kronologiska identitetsbegreppet för en kvinna är Gunhild av Danmark som avled den 18 juli 1038. Några andra kronologiska identitetsbegrepp som exempelvis dopdag eller bröllopsdag har inte kunnat identifieras i studien.

Rumsliga identitetsbegrepp: Först under 700-talet uppstår bruket att knyta en person till en plats som identitetsbegrepp och i dessa fall som binamn. Först i slutet av vikingatiden börjar man knyta namn till platser, dessförinnan knyter man individer till stam/klan/hövdingdöme. Det förefaller också sammanfalla med kristendomens ankomst och står att finna i kristna källor som Adam av Bremens krönika (som också är ett rumsligt identitetsbegrepp – av Bremen) och i runmaterialet som att man är Jorsalfarer eller har varit på pilgrimsfärd.

Identitetsbegrepp i ägande: Namn förekommer i runmaterialet ristat på föremål som betraktas som värdefulla och viktiga för personer under hela perioden, särskilt på kammar, fibulor och brakteater. Märken och bomärken kan ha varit vanliga i Skandinavien för att marker ägande till mark och föremål då de är vanliga i frankisk lag och även i Gragas på Island, men de belägg vi har för det är först från 930-talet. Ägande har i stället handlat om att visa status och markera kollektiva identitetsbegrepp som tillhörig till eliten, särskild roll i hierarkin eller att man på annat sätt är en särskild eller inflytelserik person. Föremålen kan dock sällan identifieras till en unik person utan kan i stället ha ärvts eller förtjänats från person till person. Föremål var också viktiga i övergångsriter under hela perioden, men även här har de inte kunnat knytas till någon enskild person.

De äldsta registren: Landnámabók där alla bosättare på Island från 870-talets början och ända fram till 1000-talet noterades är det första registret i Skandinavien.

De äldsta certifikaten: De äldsta certifikaten i Skandinavien är sigill som kom på 900-talet och kodade äkthetstecken som kom på 1000-talet, båda med kyrkan och med koppling till tradition och bruk i Centraleuropa. Vi känner till förekomsten av resehandlingar, epistula, och gränskontroller från Europa år 746, vilket gör att några av samtidens skandinaver kan ha kommit i kontakt med bruket redan under andra halvan av 700-talet, men det finns ingenting bevarat som kunnat identifieras i studien.

Vidare har uppsatsen undersökt förhållandet mellan en befolknings storlek och antalet identitetsbegrepp som förekommer inom den, och konstaterat att det finns ett samband. Detta samband är av intresse för fortsatta studier på området.

Uppsatsen har också visat på en förändring över tid under den studerade perioden där vi ser nya identitetsbegrepp uppstå i de olika övergångarna under perioden. I övergången från stammar till klaner kring 500 tillkommer stammen till tilltalsnamnet som identitetsbegrepp, då flera stammar ingår i klanen. I övergången från klaner till hövdingdömen mellan 700–800 så sker en drastisk ökning av identitetsbegrepp och särskilt binamn och relationsnamn, vilket kan förklaras med att många inom gruppen kom att heta samma tilltalsnamn och att kontaktnätet ökade markant.

Undersökningen visar också på en övergång i identifikationen knutet till stam/klan/hövdingdöme. Fram till 500 kände man och kändes igen av flertalet eller samtliga inom sin stam. Det fanns inte behov att identifiera sig, stammen identifierade individen men du behövde heller inte ställas till svars utanför din stam.

I klansamhället blev band och anseende viktiga för identifikationen och ting fick en ökad betydelse och individen behövde för första gången kunna identifiera sig och identifieras utanför sin grupp. I samband med hövdingdömen kunde individen komma att behöva identifiera sig över större områden än närområdet och edgångsförfarandet uppstod, att inom ett visst antal dagar uppbringa människor som kan gå i god för din sak. I övergången mellan vikingatid och medeltid och i samband med riksbildningen började detta förfarande också bli otympligt och olika dokument och handlingar introducerades för legitimation och rättigheter. I samband med det uppkommer också certifikat och register.

Det viktigaste man legitimerar sig för är arv och rätt till jord och mark genom att visa på släktskap. Släktskapet är vanligt i runmaterialet och handlar oftast om relationen mellan far och son och sträcker sig en generation tillbaka och en generation framåt. Far- och morföräldrar (med undantag för farfar i ett fåtal fall) och barnbarn förekommer inte i materialet. Enda identifierade förekomsten (utanför släktlängder) är i *Rígsþula* där tre generationer tillbaka beskrivs (farfars föräldrar). Den sociala gruppstillhörigheten är viktig men rör sig under perioden från stam till klan till hövdingdöme till riksbildning och antalet individer blir större, vilket förefaller motivera fler identitetsbegrepp för att unikt identifiera en individ. Den muntliga traditionen gör det viktigt

att bevittna, minnas och redogöra för vad man sett, ceremonier, övergångsriter och ting i det offentliga är därför centrala i samhället.

Efter genomgången kan vi sammanfatta identifierade identitetsbegrepp och en datering eller uppskattning a första förekomst enligt följande tabell:

Kategori	Identitetsbegrepp och datering
Biometriska identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • Kroppsmärken – tatuering och hudristningar (1–1050) • Kroppsmärken – slipade tänder (880–1030) • Hår och frisyren (1–1050)
Kognitiva identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • Tilltalsnamn (1–1050) • Binamn (800–1050) • Släktskap (800–1050) • Social grupptillhörighet (1–1050) • Ritual och manifestation (1–1050) • Vittnesmål (500–1050) • Edgång (700–1050) • Härskartitlar (500–1050) • Militära titlar (800–1050) • Yrkestitel (800–1050)
Kronologiska identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • Första födelsedatum: 25 december 935 • Första dödsdatum: 17 september 936 • Första kvinnliga dödsdatum: 18 juli 1038 • Första fullständiga datum: 17 april 963–3 februari 1014
Rumsliga identitetsbegrepp	<ul style="list-style-type: none"> • Namngivna platser (ca 750–1050)
Identitetsbegrepp i ägande	<ul style="list-style-type: none"> • Namn på föremål: 50 f Kr (runristning) • Märken och bomärken (400-tal)

Tabell 6. Sammanfattning av härledda begrepp som resultat av studien.

Sammanfattning

Syftet med undersökningen har uppnåtts och resulterat i att identitetsbegreppen kunnat beskrivas i Skandinavien från romersk järnålder fram till modern tid i kombination med Gisbertz (2020) tidigare undersökning av förekomster under medeltiden. Materialet kom att bli omfattande och det finns material från studien till fördjupade och utökade undersökningar inom många områden inom studien. Uppsatsen ger en orientering i olika områden som beskriver identitetsbegrepp. Några källor antogs inledningsvis kunna tillföra studien mer än de gjorde, till dem hör lagtexterna och många av sagorna. Många av dem har inget gått att datera och de har innehållit färre identitetsbegrepp än vad som antogs. Motsatsen förekommer också. I de frankiska och engelska källorna är materialet ofta daterat och innehåller förvånansvärt mycket material om Skandinavien från 800-talet och framåt och kontakterna har varit mer omfattande än vad som initialt antogs. Det förefaller dessutom som att det funnits betydligt mer material och beskrivningar tidigare som inte bevarats och att läsa en stor mängd material ger en slags känsla för perioden som författaren inte haft på samma sätt tidigare. Uppsatsen har också blivit mer omfattande än den ursprungliga planen och det finns mycket material kvar som inte ryms inom uppsatsens syfte men som är intressant att fördjupa sig ytterligare inom.

Fortsatt forskning inom området

Det romerska och bysantinska riket förekommer i materialet i form av arkeologiska föremål och ett antal källor. Att undersöka vilka identitetsbegrepp som behölls i Europa efter Västroms sammanbrott under 400-talet och vilka influenser som förekom i Europa utanför Skandinavien är ett område för fortsatt forskning. I närområdet förekommer det under 400- och 500-talet riksbyggnad samma förändring bland identitetsbegrepp som i Skandinaviens riksbyggnad ett halvt millennium senare. Finns det samband och processer som ser likartade ut? I det ligger också att knyta ihop den utbredda användningen av certifikat och register i romerska riket (Gisbertz, 2021) med den fortsatta användningen i det bysantinska riket fram till 1453 och kanske även därefter. En fördjupad studie av förhållandet mellan identitetsbegrepp och samhällets storlek samt identitetsbegreppens förändring i övergången mellan stam, klan, hövdingdöme och stat kan var intressant på europeisk nivå. Därutöver finns fördjupningar att göra inom varje begreppsområde. Vad kan vi ytterligare säga om biometriska, kognitiva, kronologiska och rumsliga identitetsbegrepp? Dessutom står mycket om identitetsbegrepp från tidigare perioder att finna i kombinationen mellan den postprocessuella arkeologin och fyndmaterialet.

Referenser

- Arcini, Caroline. 2005. The Vikings bare their filed teeth. *American Journal of Physical Anthropology*, Volume 128, Issue 4, 727–733.
- Arcini, Caroline. 2010. Kopparsvik: ett märkligt gravfält från vikingatid. *Gotländskt arkiv*. 2010(82), 11–20.
- Ball, Walter Rouse; Coxeter, Harold Scott MacDonald. 1939. *Mathematical Recreations and Essays*, 11th ed. Macmillan.
- Benneth, Solbritt. 1994. *Runmärkt: från brev till klotter : runorna under medeltiden*. Stockholm: Carlsson.
- Diamond, Jared. 1997. Vete, vapen och virus : en kort sammanfattning av människans historia under de senaste 13 000 åren. Norstedts.
- Düwel, Klaus; Gebühr, Michael. 1981. Die Fibel von Meldorf und die Anfänge der Runenschrift, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* nr. 110, 159–75.
- Dunbar, Robin Ian MacDonald. 1992. Neocortex size as a constraint on group size in primates. *Journal of Human Evolution*. 22 (6). 469–493.
- Duncan, David Ewing. 2000. *Kalendern: människans 5000-åriga kamp att rätta klockan efter himlen - och vart de tio försvunna dagarna tog vägen*. Stockholm.
- Ekgren, Fredrik. 2009. Ritualization – Hybridization – Fragmentation : The Mutability of Roman vessels in Germania Magna AD 1–400.
- Gisbertz, Bjorn. 2020. *Medeltida personidentitetsbegrepp. Autentisering under medeltiden*. Lund.
- Gisbertz, Bjorn. 2021. *Romerska födelsebevis. Hur de första certifikaten uppstod ur den romerska folkbokföringen och skattskrivningen*. Lund.
- Groebner, Valentin. 2009. *Personbevis: passets födelse i medeltidens Europa*. Göteborg.
- Gräslund, Anne-Sofie. 2006. Dating the Swedish Viking-Age rune stones on stylistic grounds, *Runes and their secrets : studies in runology*.
- Gurevich, Michael. 1961. *The Social Structure of Acquaintanceship Networks*, Cambridge, MA: MIT Press
- Gustafsson, Harald. 2007. *Nordens historia : en europeisk region under 1200 år*. Studentlitteratur.
- Gustin, Ingrid. Glömda grupper? Om gemenskaper och grupptillhörighet under vikingatid. ur Petersson, B; Skoglund, P (red.) 2007. *Arkeologi och identitet*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8 No 53. Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia.
- Harrison, Dick. 1999. *Krigarnas och helgonens tid : Västeuropas historia 400–800 e.Kr*. Prisma.
- Harrison, Dick. 2002. *Jarlens sekel : En berättelse om 1200-talets Sverige*. Ordfront.
- Hedeager, Lotte. 2011. *Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia, AD 400-1000*. Routledge.
- Henriksen, Mogens Bo. 1996. Harja-kammen fra Vimosefundet - samt en oversigt over nye fynske fund med tolagskamme. *Fynske Minder 1996*, 48–57.
- Henrikson, Alf; Berg, Björn. 1991. *Isländsk historia*. Stockholm
- Henriksson, Alf. 1985. *Ända från vendelkråka : En nordisk kronologi*. Bokförlaget Trevi.

- Herschend, Frands. 2009. *The Early Iron Age in Southern Scandinavia : Social Order in Settlement and Landscape*. Uppsala.
- Hodder, Ian. 2012. *Archaeological theory today*. Second edition. Polity Press.
- Jansson, Sven Birger Fredrik. 1987. *Runes in Sweden*. Gidlunds.
- Jensen, Jörgen. 2013. *Danmarks oldtid : fra stenalder til vikingetid*. Gyldendal.
- Johnson, Matthew. 2010. *Archaeological theory : An introduction*. Second edition. Wiley-Blackwell.
- Jones, Sian. 1997. *The Archaeology of Ethnicity : Constructing Identities in the Past and Present*. Routledge.
- Kjellström, Anna. 2014. Spatial and Temporal Trends in New Cases of Men with Modified Teeth from Sweden (AD 750–1100). *European Journal of Archaeology* 17 (1) 2014, 45–59.
- Klevnäs, Alison Margaret; Hedenstierna-Jonson, Charlotte; 2015. *Own and be owned: archaeological approaches to the concept of possession*. Stockholm: Dept. of archaeology and classical studies.
- Larsson, Mats G. 2004. *Färder till Sveriges födelse*. Atlantis.
- Lihammer, Anna. 2007. Bortom riksbildningen : Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien. *Lund Studies in Historical Archaeology* 7. Lund.
- Lindholm, Carl. 1976. Bomärken. *Skrifter utgivna av Genealogiska föreningen* 9. Stockholm:Liber Tryck.
- Lindkvist, Thomas. 1988. Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid. *Opuscula Historica Upsaliensia* 1. Uppsala.
- Lönnroth, Lars; Delblanc, Sven. 1987. *Den svenska litteraturen : från forntid till frihetstid*. Bonnier Alba.
- Mortágua, Alexandra (2006). Mutilated Teeth. An Analysis of Eleven Vikings from Slite Square, Gotland. MA-thesis, Osteoarchaeological Research Laboratory Stockholm University Spring-2006.
- Nationalencyklopedin. 2020. <https://www.ne.se/>
- Nyström, Staffan et al. 2021. *Namn och namnforskning : Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn. Version 2 (2021-02-25)*. Red. av Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märit Frändén, Mats Wahlberg och Per Vikstrand. Red: Nyström, S.
- Ohlmarks, Åke. 1976. *De svenska landskapslagarna*. Stockholm
- Olsson, Mats. 1999. Vikingatida trälldom, *Lund Papers in Economic History* No. 67. Lund.
- Palm, Rune. 2010. *Vikingarnas språk 750–1100*. Norstedts.
- Peterson, Lena. 2006. Svenskt runordsregister. Tredje reviderade upplagan. *Runrön* 2. Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet.
- Peterson, Lena. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon. Femte reviderade utgåvan*. Institutet för språk och folkminnen. Uppsala.
- Pool, Ithiel de Sola; Kochen, Manfred. 1950, 1978-1979. Contacts and Influence. *Social Networks* 1(1), 5–51
- Price, Neil; Brink, Stefan. 2012. *The Viking world*. Routledge.
- Price, T. Douglas. 2015. *Ancient Scandinavia : An Archaeological History from the First Humans to the Vikings*. Oxford University Press.

Radon, Jenny. 2019. *Filade tänder : I ljuset av sina sammanhang: En studie av individer med modifierade tänder i Skandinavien under yngre järnålder*. Uppsala universitet.

Renfrew, Colin; Bahn, Paul. 1991. *Archaeology: theories, methods and practice*. 6th Edition. Thames and Hudson.

Sanness Johnsen, Ingrid. 1969. Kan runeinnskrifter bidra till å belysa kvinnens stillning i det förkristne Norden?" *Arkiv för nordisk filologi* 84, 38–55.

Sawyer, Birgit. 1989. Det vikingatida runstensresandet i Skandinavien. *Scandia* 1989 (55), 185–202. Lund.

Sjöholm, Elsa. 1988. Sveriges Medeltidslagar : Europeisk rättstradition i politisk omvandling. *Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk Forskning, grundat av Gustav och Carin Olin, Serien I, Rättshistoriskt bibliotek, fjortioförsta bandet*. Lund.

Skånberg, Tuve. 2003. *Glömda gudstecken: från fornkyrklig dopliturgi till allmogens bomärken*. Lund.

Snaedal, Thorgunn, Bengt A. Lundberg, and Marit Åhlén. 2004. *Svenska runor*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Yonelinas, Andrew; Kroll, N. E. A; Dobbins, Ian; Soltani, M. (1999). Recognition memory of faces: When familiarity supports associative recognition judgments. *Psychonomic Bulletin & Review*, 6(4), 654–661.

Walette, Anna. 2004. *Sagans svenskar : synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*. Sekel.

Wells, Peter S. 1999. *The Barbarians speak : How the conquered peoples shaped Roman Europe*. Princeton University Press.

Wikander, Stig. 1978. Ibn Fadlan : Ur Araber vikingar varingar. Lund: *Svenska Humanistiska Förbundet, volym 90*, 63–71.

Historiskt källmaterial

Herodotos. *Historia*. Översättning av Lindskog, C. Norstedts. 2000.

Adam av Bremen. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översatt av Svenberg, E. 1984. Proprius förlag.

Caesar, J. De Bello Gallico. *The Landmark Julius Caesar The Complete Works*. Raaflaub och Strassler. Anchor Books. 2017.

Jordanes. *Getica*. Översättning av Mierow, C. C. 1915. Princeton University Press.

Poetiska Eddan: 1992. *Eddan. De nordiska guda- och hjältesagorna*. Niloe.

Tacitus. *Germania*. Översättning av Önnerfors, Alf. Natur och Kultur. Stockholm. 1969.

Digitalt historiskt källmaterial

Samtliga nedanstående länkar är verifierade den 7 januari 2022.

Anglo-saxiska krönikan. <http://www.anglo-saxons.net/hwaet/?do=seek&query=757-796> (Hämtad 2022-01-07)

Annales Regni Francorum. <https://www.thelatinlibrary.com/annalesregnifrancorum.html> (Hämtad 2022-01-07)

Beowulf. <http://ebeowulf.uky.edu/ebeo4.0/start.html> (Hämtad 2022-01-07)

Codex Holmiensis (Jyske Lov/Jyllandslagen). <http://www5.kb.dk/permalink/2006/manus/41/> (Hämtad 2022-01-07)

Codex Runicus (Skånske Lov/Skånelagen). <https://www.e-pages.dk/ku/579/> (Hämtad 2022-01-07)

Fjärde Laterankonciliet (1215). https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1215-1215,_Concilium_Lateranum_III,_Documenta_Omnia,_EN.pdf (Hämtad 2022-01-07)

Gesta Danorum. <https://tekstnet.dk/gesta-danorum-b77/1> (Hämtad 2022-01-07)

Historia Francorum. https://archive.org/stream/histoiredesfranc01greg/histoiredesfranc01greg_djvu.txt (Hämtad 2022-01-07)

Landnamabok. https://heimskringla.no/wiki/Landnamabogen_1_ (Hämtad 2022-01-07)

Lex Ripuaria (de ripuriska frankernas lag). <http://www.leges.uni-koeln.de/en/lex/lex-ribuaria/> (Hämtad 2022-01-07)

Lex Salica (den saliska lagen). <http://www.leges.uni-koeln.de/en/lex/lex-salica/> (Hämtad 2022-01-07)

Lex Saxonum (den saxiska lagen). <http://www.leges.uni-koeln.de/en/lex/lex-saxonum/> (Hämtad 2022-01-07)

Gragas-lagarna. <https://www.septentrionalia.net/etexts/gragas.pdf> (Hämtad 2022-01-07)

Prosaiska Eddan. <https://www.heimskringla.no/> (Hämtad 2022-01-07)

Rimbert. *Vita Anskarii*. <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/anskar.asp> (Hämtad 2022-01-07)

Widsith. https://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Anglistik/Anglistik_I/Downloads/Archiv/SS_06/VL06_Widsith.pdf (Hämtad 2022-01-07)

Wulfstan. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/4076/pg4076.txt> (Hämtad 2022-01-07)